

Tweede Kamer, Slavernijverleden

VERSLAG VAN EEN COMMISSIEDEBAT

Concept

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken heeft op 15 oktober 2026 overleg gevoerd met de heer Heerma, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, over:

- **de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 12 oktober 2026 inzake voortgang slavernijverleden (36284, nr. 64);**
- **de brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties d.d. 10 februari 2026 inzake voortgangsbrief programma Erkenning en Herstel december 2025 (33047, nr. 44).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken,
Kisteman

De griffier van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken,
Honsbeek

Voorzitter: Bamenga

Griffier: De Keijzer

Aanwezig zijn negen leden der Kamer, te weten: Van Baarle, Bamenga, Martin Bosma, Tijs van den Brink, Clemminck, Van Duijvenvoorde, Keijzer, De Kort en Tseggai,

en de heer Heerma, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Aanvang 13.01 uur.

De **voorzitter**:

Goedemiddag, welkom iedereen. Ik heet welkom de Kamerleden, de minister, de mensen die online meekijken en de mensen op de publieke tribune. We zijn hier bijeengekomen voor het commissiedebat Slavernijverleden. We gaan beginnen met de eerste termijn vanuit de Tweede Kamer. Ik zou graag vier interrupties op elkaar willen voorstellen. We hebben de tijd tot 17.00 uur, maar dat is dus wel voor de eerste en de tweede termijn. Dan zou ik graag het woord willen geven aan mevrouw Tseggai.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Dank u wel, voorzitter. Ik wil even beginnen met zeggen dat ik deze inbreng mede doe namens de Partij voor de Dieren, Volt en 50PLUS.

Voorzitter. Afgelopen maandag begon ik de week met een werkbezoek aan The Black Archives en het Suriname Museum. Zij doen heel belangrijk werk voor het behouden

van de geschiedenis van de zwarte gemeenschap en de Surinaamse gemeenschap in Nederland. Ik kan iedereen aanraden deze plek ook een keer te bezoeken. Maar ik ging eigenlijk ook met een ongemakkelijk gevoel weer weg, niet alleen vanwege de pijnlijke geschiedenis van slavernij, die daar zo goed zichtbaar is gemaakt, maar ik voelde ook juist ongemak over wat er daarna gebeurde.

Voorzitter. Al sinds het allereerste moment na de afschaffing van de slavernij pleiten nazaten van tot slaaf gemaakten voor herstel. Als je hun strijd, bijvoorbeeld bij The Black Archives of in het Suriname Museum, zo keurig op een chronologisch rijtje ziet, is het toch pijnlijk om te concluderen waar we na al die jaren staan. Anno 2026 zijn we namelijk nog steeds vooral bezig met onderzoeken, excuses maken en bewust worden, oftewel: we lopen wat mij betreft nogal achter. PRO maakt zich echt zorgen over het herstel van ons slavernijverleden. Het is nu bijna vier jaar geleden dat minister-president Mark Rutte de officiële excuses aanbood voor de rol van opeenvolgende Nederlandse regeringen in het slavernijverleden. Bij die excuses werd een heel maatregelenpakket beloofd, want, zo sprak de minister-president, de excuses waren "een komma en geen punt". Ik begin toch een beetje een ongemakkelijk gevoel te krijgen over de invulling van die komma. Laat ik het misschien anders zeggen: volgens mij dreigt de komma nu toch een beetje een punt te worden.

Voor dit debat staat een voortgangsbrief programma Erkenning en Herstel geagendeerd. Als bijlage werd een folder over onverplicht handelen van de overheid bij klemmende situaties meegestuurd. Voor de duidelijkheid vraag ik maar even: vindt de minister het Nederlandse slavernijverleden een klemmende situatie die vraagt om onverplicht overheidshandelen? Vindt de minister het slavernijverleden vergelijkbaar met een aantal casussen uit die folder, bijvoorbeeld de Groninger gaswinning, de behandeling van ongehuwd zwangere vrouwen, de pechgeneratie en de toeslagenaffaire? Laat er geen misverstand over bestaan dat PRO meeleeft met al deze mensen, maar elke vorm van leed heeft zijn eigen achtergronden, dimensies en herstelperspectieven. Het op één hoop gooien van allerlei vormen van menselijk leed en vervolgens veronderstellen dat voor elke afzonderlijke vorm een one-size-fits-allhersteloptie bestaat, is echt beneden elk peil. Ik hoop van harte dat de minister dit beeld wil corrigeren.

Voorzitter. In de vele gesprekken die ik de afgelopen weken heb gevoerd met nazaten van tot slaaf gemaakten kwam één oproep dringend naar voren: geen heling zonder herstel. De sociaal-economische positie van zwarte Nederlanders is nog steeds onvergelijkbaar met die van witte Nederlanders. Daar moet herstel zich op richten. Maar denk ook aan structurele gezondheidsongelijkheid, etnisch profileren en ongelijke behandeling in de strafketen. Daarom is het wat PRO betreft van groot belang om één infrastructuur met fondsen en voorzieningen van de grond te krijgen. We willen niet weer een veelheid aan kleine incidentele subsidies, maar gewoon één robuuste, gecoördineerde aanpak die is gericht op het substantieel versterken van de positie van nazaten en de zwarte gemeenschap in het algemeen, niet alleen in Nederland, maar ook in het Caribisch deel van ons Koninkrijk en in Suriname. De voortgangsbrief die de minister afgelopen week stuurde laat dat belang ook zien, want ook hierin was weer sprake van een veelheid aan losse projecten en regelingen.

Voorzitter. Ik ga naar een afronding. Afgelopen maandag heeft minister-president Jetten ook een gesprek gevoerd met mensen uit de gemeenschap van nazaten. Zij hebben hem de nationale Route naar Herstel aangeboden. De minister-president reageerde hier

positief op en heeft zich welwillend getoond om van papier ook werkelijkheid te maken. Hoe kijkt deze minister hiernaar? Gaat hij voorzien in dat deltaplan voor heling en herstel op korte en lange termijn, met als doel de daad bij het woord te voegen om hedendaagse maatschappelijk gevolgen van het Nederlandse trans-Atlantische slavernijverleden weg te nemen? Want alleen zo kunnen we laten zien dat we beseffen wat er is aangedaan, dat we er lessen van leren en dat we herstellen wat is aangedaan. Ik hoop van harte dat musea, archieven en collecties niet nog 50 jaar strijd hoeven toe te voegen aan de geschiedschrijving. Laten we vandaag de nodige stappen zetten om dat te voorkomen.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel. Voordat we gaan kijken of er eventueel interrupties zijn, zie ik de heer Van Duijvenvoorde in onze aanwezigheid. De heer Van Duijvenvoorde is geen lid van de commissie. Ik zou de commissie dus graag permissie willen vragen om hem hier zo direct een bijdrage te laten leveren. Ik kijk even rond. Is dat oké? Dan is het bij dezen akkoord. Welkom, meneer Van Duijvenvoorde. Ik kijk even rond of er verder interrupties zijn. Die zijn er niet. Dan wil ik graag doorgaan naar de volgende spreker. Dat is de heer Bosma.

De heer Martin Bosma (PVV):

Dank u wel, voorzitter. Vorige week had premier Jetten een ontmoeting over het slavernijverleden met een aantal zwarte radicalen, waaronder Jeffrey Afriyie. De stickers op de laptop van meneer Afriyie spreken boekdelen. De minister-president keek erop uit: een sticker met de vlag van Hamas, de moordenaars- en verkrachtersbende van 7 oktober, en een sticker waarop staat dat PVV'ers fascisten zijn. Een lekker frisse club dus. Ik vraag de minister: waarom heeft meneer Jetten, de premier van alle Nederlanders, deze mensen niet gewoon buiten de deur gezet? Waarom gaat hij in gesprek met mensen met dergelijke stickers?

We hadden een linkse mediahype rondom Black Lives Matter en de criminele drugsgebruiker George Floyd. We moesten medelijden hebben met deze meneer Floyd, die klapwiekend van de fentanyl geen adem meer kon halen en doodging. Dat was allemaal de schuld van blanke racisten. De gevolgen van deze mediahype zijn enorm. Er kwam 200 miljoen voor een fonds voor bewustwording over slavernij en 30 miljoen voor het Slavernijmuseum, en er kwam een Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme. We mogen niet meer Gouden Eeuw zeggen, want dat is kwetsend. De gouden koets werd aan de ketting gelegd. Een popartiest die "alle witte mannen naar achteren" roept is een held, maar wie "white lives matter" op een brug projecteert gaat een halfjaar de bak in. In de linkse kranten worden dagelijks, wat ze noemen, witte mannen als probleem neergezet. Daar zijn er altijd te veel van. Gemeenten, met PRO, D66 en SP, zeggen openlijk dat ze die willen wegwerken uit hun personeelsbestand. Dat is puur racisme. Utrecht gaat nu zelfs bij gelijke geschiktheid de voorkeur geven aan de niet-Nederlander. Deze minister steunt dat beleid.

Wat willen die mensen die op bezoek waren bij premier Jetten? Nou, dat staat in hun Zwart Manifest: quota's. Dat betekent dus nog meer blanken verjagen uit functies. Ook willen ze geen opsluiting van zwarte migranten. O? Dus zwarten moeten dus op basis van hun huidskleur worden vrijgesteld van straf? Ook het onderwijs moet worden

gedekoloniseerd, blijkbaar net zoals Sylvana Simons indertijd wilde. Zij wilde wiskunde dekoloniseren. Onze kinderen moeten op school doordrongen worden van hun "witte privilege". Hou op zeg. Ons privilege bestaat er vooral uit dat we nog eeuwig moeten blijven betalen. Bij de onafhankelijkheid van Suriname hebben we al afgerekend voor de slavernij. Dat deed minister Pronk van de PvdA. Minister Heerma zal dat vast wel even willen bevestigen.

Maar humor kan ze niet ontzegd worden. Meneer Afriyie is een Ashanti uit Ghana. Dat volk verrijkte zich schaamteloos door het gevangenzetten van zwarte mensen. Die mensen werden door Ashanti's tot slaaf gemaakt. Zijn voorouders cashten flink vanwege de slavernij en nu wil hij zelf ook cashen vanwege de slavernij.

De voorzitter:

Er is een punt van orde.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Voorzitter, ik vind het eigenlijk niet kunnen dat we hier iemand individueel aanspreken op iets. Diegene kan zich hier niet verdedigen. Zou u daarop willen ingrijpen?

De voorzitter:

Dank u wel. Meneer Bosma.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Hij is een politiek figuur die beleid beïnvloedt, dus die moet je gewoon kunnen aanspreken.

Voorzitter. Meneer Afriyie was ook de oprichter van een organisatie die in het kader van het slavernijverleden lespakketten maakte voor school. Via financiering van het ministerie van Buitenlandse Zaken, het ministerie van deze minister, kreeg deze organisatie deze lespakketten richting onze kinderen. Wat leren onze kinderen dan zoal? Kijk bijvoorbeeld op pagina 25, waar "Koop bewust bij ondernemingen van Kleur" met een hoofdletter K staat geschreven. Vanaf nu moeten we dus winkelen op basis van huidskleur? Wanneer ben je eigenlijk een persoon van kleur; mag ik dat eens horen van deze minister? In dit lespakket wordt kleur zelfs met een hoofdletter K geschreven. Zijn mensen die afkomstig zijn uit Marokko en Turkije ook mensen van kleur? Is iemand met een zwarte en een blanke ouder — denk aan Ruud Gullit — nog steeds van kleur, of is dat dan iemand van half-kleur? Moet je daar dan nog steeds bij winkelen, of moet je daar dan maar de helft van je inkopen doen? Stel, je hebt een schoenmaker van kleur, maar die is een dag vissen. In de winkel staan die dag twee mensen zonder kleur. Moet je dan van de minister wachten tot de schoenmaker van kleur terug is? Als een bakker zonder kleur en een bakker van kleur samen een bakkerij hebben, is die dan nog steeds een onderneming met hoofdletter Kleur? Het zijn zeer relevante vragen en ik ga ervan uit dat de regering op deze vragen antwoord geeft. De regering van Zuid-Afrika heeft op al die vragen een serieus antwoord. Dat is precies waar we naartoe gaan: Zuid-Afrika, met 144 antiblanke rassenwetten. De demografie in Nederland is onvermijdelijk.

Ten slotte. Al die positieve discriminatie, al die quota's, al dat antiblanke racisme is allemaal volledig in strijd met onze christelijke wortels, met de Grondwet en met de man naar wie ik ben vernoemd: dominee Martin Luther King junior. Hij hield ooit een fameuze rede, I have a dream, waarin hij zei te dromen van de dag waarop zijn kinderen niet

beoordeeld zouden worden "by the color of their skin, but by the content of their character", dus niet op hun huidskleur, maar op hun karakter. Links-racistische bestuurders spugen elke dag op die droom.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dat was de bijdrage van de heer Bosma. Ik zie dat de heer Van Baarle een interruptie heeft.

De heer Van Baarle (DENK):

Als de heer Bosma echt naar hem vernoemd is, kan ik u zeggen dat de persoon naar wie de heer Bosma is vernoemd zich naar alle waarschijnlijkheid kapot zou schamen voor de bijdrage die hij hier vandaag doet. Het is namelijk een bijdrage waarin de heer Bosma alleen maar wijst en waarin hij eigenlijk alle effecten van ons racistische, koloniale verleden, die tot op de dag van vandaag merkbaar en voelbaar zijn, wegwuift. Ik zou allereerst willen weten of de heer Bosma bereid is om te erkennen dat Nederland, dat de voorgangers van de Nederlandse Staat de meest verschrikkelijke misdaden tegen de menselijkheid hebben gepleegd op basis van racisme? Erkent hij dat op basis van dat mensbeeld mensen met een andere huidskleur dan de heer Bosma als dieren werden behandeld, minderwaardig werden behandeld, en er misdaden werden gepleegd? Erkent de heer Bosma dat?

De voorzitter:

Sorry. Voordat de heer Bosma hier een antwoord op geeft, wil ik graag duidelijk maken dat er vanaf de publieke tribune geen tekenen van goedkeuring of afkeuring gegeven mogen worden. De Kamerleden moeten in alle vrijheid kunnen debatteren, zonder tekenen van goedkeuring of afkeuring. Dat wil ik graag even op voorhand aangeven.

De heer Martin Bosma (PVV):

Het is grappig dat de heer Van Baarle nu ook namens dooie mensen gaat spreken. Dat vind ik nogal wat. Ik vind dat nogal vrijpostig en nogal hovaardig. Hij heeft blijkbaar een lijntje met dominee King en gaat bepalen wat dominee King vindt en wat zijn stemgedrag is. Dat vind ik raar. Ten tweede, om in te gaan op de vraag van de heer Van Baarle, is slavernij in de Nederlandse geschiedenis zeker een zwarte bladzijde geweest. Heel veel van de kwalificaties van de heer Van Baarle kan ik delen. Slavernij is van alle tijden en van alle landen geweest. Wij Nederlanders hebben eeuwen te kampen gehad met slavernij toen blanke, christelijke slaven geroofd werden door het Ottomaanse Rijk en door Marokko. Miljoenen mensen zijn daarbij tot slaaf gemaakt. Je kunt gewoon een mooie prent bekijken van slaven die teruggekocht zijn en die in de burgerzaal van het stadhuis van Amsterdam, het huidige Paleis op de Dam, terugkwamen. Slavernij is van alle tijden en van alle landen geweest. Ik ben benieuwd of de heer Van Baarle bereid is om de harde woorden die hij over Nederland heeft gezegd ook te zeggen over de landen waar zijn kiezers vandaan komen, namelijk Turkije en Marokko, de opvolgers van de landen die slavernij hebben gepleegd.

De heer Van Baarle (DENK):

Allereerst, de heer King was een antiracist. En als je een antiracist bent, ben je tegen de PVV en tegen de bijdrage van de heer Bosma.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Voorzitter, een persoonlijk feit. Dit hoef ik niet te accepteren. Ik word hier voor racist uitgemaakt en ik vind dat u dat moet tegengaan.

De **voorzitter**:

Oké, dank u wel. Dan ga ik door naar de heer Van Baarle.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Twee. Mijn kiezers komen uit Nederland. Ik vraag de heer Bosma om dat goed in zijn oren te knopen. Mensen die op DENK stemmen komen uit Nederland, punt. Drie. Ik stel de heer Bosma een vraag over het Nederlandse verleden en het enige wat de heer Bosma doet, is wijzen naar anderen. Kijk nou eens een keer naar het gedeelde verleden dat wij hebben en naar de effecten die het tot op de dag van vandaag heeft: racistische stereotypen, mensen die verrot worden gescholden op basis van de verschrikkingen die op de plantages zijn gebeurd, de achterstanden die we zien. De PVV dweept daarmee. Ze zeggen zelfs dat ze er trots op zijn. Ze zwaaien met die prinsenvlag uit het verleden, die hele duistere kanten heeft. Ik zou het volgende tegen de heer Bosma willen zeggen. Als je wijst naar een ander, wijzen er een hoop vingers naar jezelf. Steek die hand in eigen boezem, erken het racistische verleden en kap met dat wegwuiven!

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ik dank de heer Van Baarle voor zijn tips, maar ik zou hem toch met klem willen vragen om ook eens even oog te hebben voor de slavernij die zich op heel veel andere landen heeft toegespitst en waarvan heel veel Nederlanders eeuwenlang het slachtoffer zijn geweest. Denk aan moslims die blanke, christelijke mensen hebben geroofd, aan vrouwen die de rest van hun leven verkracht werden door moslims in Algerije en in Fez of aan mannen die de rest van hun leven op de galeien moesten werken, geketend en wel, daar nooit meer van af zijn gekomen en de rest van hun leven in hun eigen behoefte zaten. Ik vind de selectieve verontwaardiging van de heer Van Baarle vreemd, dus dat hij het dáár nooit over heeft. Wat kan nou toch verklaren dat meneer Van Baarle afstand neemt van één vorm van slavernij en niet van al die andere vormen van slavernij zoals ik die net noemde?

De **voorzitter**:

Ik kijk even rond of er nog meer interrupties zijn. Die zijn er niet. Dan ga ik naar de heer Clemminck.

De heer **Clemminck** (JA21):

Dank u wel, voorzitter. Elke generatie heeft de plicht om haar cultuur, een stelsel van normen en waarden, te behouden, te versterken en door te geven aan de volgende generatie, aldus Pim Fortuyn. Onze Nederlandse geschiedenis gaat ver terug in de tijd en beslaat zowat de hele wereldglobe. Er is bijna geen moment in de tijd of plek op aarde zonder dat de Nederlanders daarbij betrokken zijn. Ons verleden heeft vele mooie, glorieuze pagina's, maar heeft ook zwarte pagina's, waarvan het slavernijverleden, vermoed ik, de zwartste is.

Voorzitter. En toch het volgende. Dit is mijn eerste debat over slavernij in de commissie. In de voorbereiding heb ik voorgaande debatten teruggekeken. Wie naar deze debatten over het slavernijverleden in deze Kamer kijkt, kan de indruk krijgen dat we leven in een door en door slecht land, een land met een koloniaal systeem, vandaag de dag nog, en

vol met racisten. Dat is natuurlijk lariekoek. Er is geen land, geen gemeenschap ter wereld, in de hele geschiedenis van de mensheid dat zoveel vrijheid, welvaart en kansen biedt als het Nederland van nu. Internationale ranglijsten laten dat ook zien: Nederland behoort tot de wereldtop als het gaat om beleid tegen racisme en discriminatie over de hele wereld. Nederland zit in de top drie of top vier.

Wat JA21 in het slavernijdebat ook opvalt, is dat sommige partijen het vermengen met hun eigen politieke agenda over kansengelijkheid. Daarom heb ik een aantal vragen aan deze minister. Is de minister trots op de Nederlandse geschiedenis en, zo ja, welke elementen maken hem dan trots? D66 ijverde eerder voor het dekoloniseren van Nederland. Vindt de minister dat Nederland nu een koloniaal land is? Vindt de minister dat Nederland nu een koloniaal systeem heeft? Voert de minister nog steeds de aangenomen motie-Eerdmans uit? Dat is een motie waarin staat dat er geen sprake kan zijn van herstelbetalingen aan wie dan ook.

Voorzitter. Dan de subsidieregeling voor maatschappelijke initiatieven. Ik kwam €48.000 tegen voor de Stichting Green Meal Initiative, met het project Economic Justice. De doelgroep betreft kwetsbare vrouwen en kinderen met een laag inkomen, met name uit de gemeenschappen in Amsterdam-Zuidoost. Met dit project worden kwetsbare groepen economisch zelfstandiger gemaakt door middel van culinaire en logistieke trainingen, gezonde voeding — gekoppeld aan een cultuurspecifiek receptenboek, zo lees ik — en ondernemingsbegeleiding.

Een ander pareltje uit deze subsidieruif is de Stichting Community Plus, die €484.000 aan belastinggeld krijgt, met het programma Verbonden Verleden. Er zijn bijeenkomsten over de wintireligie, inheemse spiritualiteit, Surinaamse opvoedingstradities en identiteit.

Voorzitter. Tot slot noem ik het project Unbound Voices van de Stichting Narratives and Wellbeing. Daarbij gaat het om een slordige €370.000 aan belastinggeld. Op de website is te lezen: "De stichting heeft tot doel het bevorderen van mentaal welzijn, narratief eigenaarschap en maatschappelijke veerkracht. Unbound Voices creëert ruimte voor verhalen die bijdragen aan persoonlijke ontwikkeling, verbinding en wederzijds begrip, met bijzondere aandacht voor wat vaak niet wordt verteld maar wel wordt geleefd. De stichting verwezenlijkt haar doel onder meer door het ontwikkelen en uitvoeren van programma's, trajecten, samenwerkingen en (co-)producties op het snijvlak van welzijn, cultuur en storytelling." Op LinkedIn las ik de volgende verduidelijking van hun activiteiten: "En veel hiervan komt voor mij ook samen in Unbound Voices. Ik heb daar nog niet veel van gedeeld, maar dat gaat veranderen. Over hoe we psychologie, storytelling, cultuur en narratief eigenaarschap in de praktijk kunnen verbinden aan individueel én collectief herstel. Daarover later meer."

Voorzitter. Wat zijn dit voor projecten en hoezo dragen ze bij aan het kennen van het verleden? JA21 wil af van de subsidie voor dit soort vage projecten. Stop met belastinggeld voor het mogelijk maken van deze linkse subsidie-industrie. Besteed het geld beter. Eerder pleitte JA21 er al voor om het geld te gebruiken voor onderwijs, specifiek in Caribisch Nederland, wat mij veel zinvoller lijkt, of voor de aanpak van moderne slavernij. De schatting is dat er nog steeds zo'n 50 miljoen mensen in moderne slavernij leven, waarvan een kwart kinderen betreft, in landen als India, Pakistan, Nepal, Bangladesh, Turkije, Afghanistan, China, Rusland, Noord-Korea, Libië enzovoorts, enzovoorts. Er is dus sprake van mensenhandel, uitbuiting en dwangarbeid in 2026:

pure moderne slavernij, met name in de islamitische wereld, die overigens ook goed is voor 20 miljoen tot slaaf gemaakten in het verleden. Is de minister bereid om het geld voortaan daarnaartoe te sturen?

Voorzitter, tot zover. Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, dan kijk ik even rond. Ik zie verder geen interrupties. Dan ga ik graag naar de heer Van Baarle.

De heer Van Baarle (DENK):

Voorzitter. Kennen jullie het schip de Leusden? In 1738 maakte het Nederlandse schip de Leusden met honderden tot slaaf gemaakten de erbarmelijke tocht naar Suriname. Mensen zijn uit hun woonomgeving weggedreven, als dieren een schip in gedreven en ontmenselijkt. Zo zaten ze wekenlang, totdat het schip voor de kust van Suriname vastliep en het waterpeil in het schip begon te stijgen. Wat deed de bemanning vervolgens? Die besloot de luiken dicht te timmeren en zich met zestien tot slaaf gemaakten en een kist goud in veiligheid te brengen. De uitkomst was dat 664 mensen zijn verdronken in het dichtgetimmerde ruim. Die zestien overlevenden werden alsnog verkocht als tot slaaf gemaakten, terwijl de bemanningsleden door de WIC werden geprezen omdat ze het goud hadden gered. In Amsterdam werden de 664 tot slaaf gemaakten besproken als een bedrijfsongeval, als verloren handelswaar.

Dit raakte mij zó toen ik het las. Het staat symbool voor de kille, misdadige en berekenende manier waarop in ons koloniale slavernijverleden is omgegaan met mensen. Mensen! Hun verhaal moet verteld worden: mensen van vlees en bloed. Het is een schandvlek in onze geschiedenis, met invloed op het hier en nu. Eeuwenlang heeft de Nederlandse Staat op een sadistische manier de zakken gevuld over de ruggen van tot slaaf gemaakte en uitgebuite mensen. Ook het koningshuis heeft daar een slaatje uit geslagen. Uit recent onderzoek blijkt dat het koningshuis 576 miljoen euro heeft verdiend aan het koloniale systeem. Het koningshuis krijgt er elk jaar weer geld bij, terwijl de nazaten van tot slaaf gemaakten wereldwijd elke dag nog met de gevolgen van ons verleden moeten dealen. De Nederlandse Staat heeft nóg meer verdiend. De Nederlandse Staat heeft duizelingwekkend veel geld verdiend aan het slavernijverleden en het kolonialisme.

Voorzitter. Excuses zijn dus niet genoeg. Volgens DENK moet er sprake zijn van reparatie, van herstel. De Nederlandse slavenhouders zijn in het verleden gecompenseerd. Misdadigers zijn gecompenseerd. DENK zegt: er moeten herstelbetalingen komen voor de mensen die de misdaden aan den lijve hebben ondervonden en de mensen die tot op de dag van vandaag met de gevolgen van het verleden moeten dealen, namelijk de nazaten. Is de minister bereid om een commissie aan te stellen die onderzoekt hoe Nederland tot herstelbetalingen voor het slavernijverleden kan overgaan en daarin ook mee te nemen hoe het koningshuis herstelbetalingen gaat verrichten?

De voorzitter:

Oké, dank u wel. Ik zie dat er een interruptie is van de heer Clemminck.

De heer Clemminck (JA21):

Dat de heer Van Baarle een hekel heeft aan Nederland weten we allemaal. Nu komt hij met het voorstel voor herstelbetalingen. Nou wil ik ook even wat boter de vis. Kan de heer Van Baarle vertellen hoe hij dit wil berekenen en hoe hij deze generatie wil terugvinden? Komt hij dan wellicht in de begroting van BZK, die we inderdaad gaan behandelen, ook gewoon met een amendement met financiële dekking?

De heer **Van Baarle** (DENK):

Zeggen dat ik een hekel aan Nederland zou hebben, en dat uit de mond van iemand die hier net in dit huis komt kijken terwijl ik me hier al jarenlang inzet voor de publieke taak ... De heer Clemminck loopt hier pas net mee. Hij kan dit soort woorden niet gebruiken. Hij weet niet hoelang ik mij bij deze partij al inzet voor alle Nederlanders. Hij moet die woorden eigenlijk direct terugnemen, als groentje dat hier net komt kijken. Daarnaast is het niet aan mij om te bepalen hoe die herstelbetalingen vormgegeven moeten worden. Dat is, denk ik, de fout die hier maar al te vaak gemaakt wordt, namelijk dat wij gaan bepalen hoe mensen die het slavernijverleden doorleven, dit zouden moeten ervaren en dat wij bepalen wanneer er een komma of een punt is. Ik zeg daarom dat er een commissie aangesteld moet worden die dat in wederzijds en gelijkwaardig overleg gaat bepalen. Dat is niet hier aan ons. Hoe dat vorm krijgt, is iets om in wederzijds, respectvol overleg te bepalen, want als we zien hoe dat tot dusver is vormgegeven, kunnen we in ieder geval constateren dat ontzettend veel mensen het gevoel hebben, en ook feitelijk kunnen aantonen, dat ze er niet bij betrokken worden.

De heer **Clemminck** (JA21):

Het is duidelijk dat collega Van Baarle enigszins gekwetst is door mijn woorden, maar ik zou tegen de heer Van Baarle willen zeggen dat alleen de waarheid kwetst. Voor de rest laat ik het aan zijn manier van spreken. Het is duidelijk hoe minachtend uw collega Van Baarle is tegenover collega's in dit huis. Dat moet hij zelf weten. Ik had hem gewoon een vraag gesteld. Hij komt hier met een idee, een plan voor herstelbetalingen. Ik neem de heer Van Baarle altijd zeer serieus. Dan wil ik ook wel iets meer weten dan dat er hier alleen maar iets in de arena wordt gegooid over herstelbetalingen. Dan mag ik toch hopen dat meneer Van Baarle iets verder heeft nagedacht en iets meer kan vertellen over de vraag over hoeveel geld het gaat, hoe hij dat wil gaan doen et cetera, et cetera. Het is blijkbaar een plan dat niet verder is dan één zin. Dat constateer ik maar.

De heer **Van Baarle** (DENK):

De heer Clemminck noemt het: één zin. Ik noem het: recht doen aan het verleden. Ik noem het: serieus nemen wat al die mensen tot op de dag van vandaag ervaren als gevolg van ons koloniale verleden en slavernijverleden. Ik wil hier niet vanuit de politiek gaan invullen wanneer mensen blijkbaar een punt moeten gaan zetten achter hun verleden, maar ik zeg: laten we dat eindelijk eens een keer doen op basis van gelijkwaardigheid en wederzijds respect. Misschien is het een keer aan ons als leden van de Tweede Kamer, die hier eeuwenlang ook hebben weggekeken — dit instituut heeft ook eeuwenlang weggekeken van de misdaden die de Nederlandse Staat heeft gepleegd — om te zeggen dat het misschien niet onze plek is om te bepalen hoe mensen moeten ervaren dat er een punt achter dat verleden komt. Misschien moeten we die mensen samen met ons laten bepalen hoe we dat verleden een plek kunnen geven in plaats van dat weer te dicteren als instituut dat daar mede verantwoordelijkheid voor draagt.

De heer **Clemminck** (JA21):

Ik wil collega Van Baarle erop wijzen dat dit instituut, de Staten-Generaal en de Tweede Kamer der Staten-Generaal, een democratisch instituut is van ver na de afschaffing van het slavernijverleden en dus geen enkele verantwoordelijkheid draagt voor besluiten die destijds genomen zijn.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Kijk, volgens mij zijn de Staten-Generaal in de verschillende vormen die het gekend heeft een van de oudste parlementen van de wereld. Dat is één. Twee. Ik heb de verslagen gelezen van de behandelingen in de Staten-Generaal van de wet die de afschaffing van de slavernij tot doel moest hebben. Ik wijs op de verschrikkelijke wijze waarop door Kamerleden is gesproken over de belangen van de plantagehouders die geschaad zouden worden. Zo werd besproken of de Nederlandse overheid niet alsjeblieft iets zou kunnen doen om die zielige plantagehouders te compenseren. Met geen woord werd er gerept over de mensen die tot slaaf zijn gemaakt en als beesten zijn behandeld. Dit instituut heeft een verantwoordelijkheid gehad! Ik erken dat. Ik wil daar recht aan doen. De heer Clemminck wil dat blijkbaar niet.

De **voorzitter**:

Meneer Van Baarle, ik zie verder geen interrupties, dus u kunt uw betoog vervolgen.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Voorzitter. De minister zal ongetwijfeld wijzen op de 200 miljoen euro die beschikbaar is gesteld, maar laten we niet doen alsof die 200 miljoen euro genoeg is om eeuwen aan onrecht goed te maken. Het is een schijntje, alleen al in verhouding tot wat het koningshuis heeft verdiend aan het koloniale verleden. Tot op de dag van vandaag zijn de gevolgen van het slavernijverleden voelbaar. Ook uit de aanvragen blijkt dat dit bedrag gewoon te weinig is. Erkent de minister dit? Erkent de minister ook dat het voor heel veel mensen voelt alsof ze helemaal niet betrokken zijn bij de manier waarop dit geld wordt besteed?

Voorzitter. Dat slavernijverleden werkt tot op de dag van vandaag door in de vorm van achterstelling en racisme. In februari is door deze Kamer een motie van DENK aangenomen voor een nieuwe, rijksbrede, centrale aanpak tegen discriminatie. Wat DENK betreft, moet antizwart racisme, de doorwerking van ons slavernijverleden in de vorm van racistische stereotypen, daar een prominent onderdeel van zijn. Kan de minister toezeggen dat dat allemaal expliciet wordt opgenomen in de nieuwe discriminatieaanpak die naar de Kamer komt?

Voorzitter. We moeten het ook hebben over onderwijs en bewustwording. Het is goed dat het koloniale verleden en het slavernijverleden en de doorwerking daarvan worden opgenomen in de wettelijke kerndoelen, maar ik zou graag aan de minister willen vragen of hij al wat kan zeggen over de manier waarop dat opgenomen gaat worden en of dat voldoende waarborgen biedt om er ook meer aandacht aan te geven dan in het verleden is gebeurd. Ook krijgen antikoloniale verzetshelden nog te weinig aandacht in onze geschiedenisboeken, terwijl koloniale misdadigers, zoals Jan Pieterszoon Coen, nog altijd met standbeelden en straatnamen worden geëerd. Dit is echt de wereld op zijn kop. Is de minister bereid om er samen met zijn collega van OCW voor te zorgen dat antikoloniale verzetshelden meer aandacht krijgen? Maar is hij ook bereid om ervoor te zorgen dat we de publieke ruimte gaan dekoloniseren, dus dat we misdadigers niet meer op een voetstuk gaan zetten, zodat wij de schandvlekken uit ons verleden geen plek van

eer meer geven in het publieke domein?

Tot slot. DENK pleit er al jaren voor ...

De **voorzitter**:

U bent door uw tijd heen.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Dan ga ik stoppen. Dank, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik zie dat de heer Clemminck nog een interruptie heeft.

De heer **Clemminck** (JA21):

Ik haak even in op het stuk van de heer Van Baarle over antikoloniale verzetshelden en vrijheidsstrijders. Ik heb het rapport ook gelezen. In het rapport van het Verwey-Jonker Instituut en Movisie valt mij op dat zij in dat rijtje met antikoloniale verzetshelden en vrijheidsstrijders Soekarno noemen. Soekarno is een terrorist. Hij collaboreerde met de Japanners. Daarbij ging het om een Japans regime dat de ene na de andere oorlogsmisdaad heeft gepleegd tegen de bevolking in Indië en tegen de Nederlanders daar in de jappenkampen. Deelt de heer Van Baarle mijn constatering dat Soekarno niet in dat lijstje hoort te staan? Hij is geen antikoloniale verzetsheld of een vrijheidsstrijder. Hij is een terrorist.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Door sommige mensen aan de rechterkant wordt Mandela ook een terrorist genoemd. Weet u, de geschiedenis en het perspectief op de geschiedenis worden nogal vaak op een neerbuigende manier, vanuit een soort suprematiegevoel en een gevoel van overheersing, neergezet. Volgens mij hebben we hier zojuist een voorbeeld van gehoord.

De **voorzitter**:

Oké. Ik wil nogmaals herhalen dat het belangrijk is dat er geen teken van goedkeuring of afkeuring gegeven mag worden vanuit de tribune, zodat de Kamerleden dit debat op een vrije manier kunnen voeren. Ik zie verder geen interrupties. Ik wil de commissie wederom eerst even vragen om permissie, namelijk om mevrouw Keijzer, die aanwezig is maar die officieel geen lid is van de commissie, mee te laten doen aan dit debat. Ik kijk even naar de commissie. Men vraagt zich hier af of zij dan de laatste is. Dat gaan we zien. In het algemeen zie ik goedkeuring. Bij dezen kan mevrouw Keijzer inderdaad meedoen aan dit debat. Dan ga ik graag door naar de heer Van den Brink.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):

Dank u wel, meneer de voorzitter. We hebben het vandaag over het slavernijverleden van ons land. Dat is een onderdeel van de Nederlandse geschiedenis waar we de afgelopen jaren terecht steeds meer belangstelling voor hebben gekregen. Sterker nog, daar hebben de regering en de Koning in 2022 en 2023 excuses voor aangeboden. Een dergelijk historisch besef is er lang niet geweest en het is goed dat dat er nu wel is, maar vanzelfsprekend is het niet. Twee weken geleden hebben we kunnen zien hoe het onderzoek naar de koloniale geschiedenis van ons koningshuis gepresenteerd werd. De Koning sprak daar een aantal rake woorden, onder andere dat kennis van het verleden

cruciaal is om het heden te begrijpen en dat we alleen een basis kunnen leggen voor een gezamenlijke toekomst als we dat eerlijk onder ogen zien. Volgens mij heeft de Koning hier een belangrijke stap in gezet. Hij toont hierin wat de CDA-fractie betreft moreel leiderschap.

Voorzitter. Terug naar de excuses. Die waren gericht op het onvoldoende beseft en doorleefd hebben wat deze geschiedenis van ons land toen heeft betekend en nu nog steeds betekent. We weten dat we het verleden niet kunnen veranderen. Er is veel gebeurd wat we niet kunnen herstellen. Het is geen openstaande rekening of som die we nog even kunnen vereffenen. Wat we wel kunnen doen, is de geschiedenis onder ogen zien, erkennen wat er is gebeurd en duidelijk maken waar we nu staan en waar we naartoe willen. Wat mijn partij betreft, is dat fundamentele gelijkwaardigheid van iedereen. Dit moeten we vertalen naar een vervolg. Het is immers een komma en geen punt.

Daarover heb ik een aantal vragen en een aantal oproepen aan de regering. Begin deze week ontvingen wij de voortgangsbrief. Wat opvalt, is dat er veel wordt gedaan aan nader onderzoek. Zo lees ik over onderzoek binnen de Nationale Wetenschapsagenda naar de vaak minder bekende gevolgen van het Nederlandse koloniale slavernijverleden. Er is een onderzoekssubsidie van 1,4 miljoen voor het praktijkgerichte onderzoeksprogramma over het slavernijverleden. Het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde gaat samenwerken met partners in Suriname, Zuid-Afrika en Indonesië om te kijken naar de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden daar. Op Aruba, Curaçao en Sint-Maarten werkt men aan een gedeelde leerstoel doorwerking slavernijverleden. Dat nadere onderzoek is goed. We moeten de gevolgen van het slavernijverleden herkennen en erkennen. Het is goed dat we dat niet alleen doen, maar samen met de landen in ons Koninkrijk en met landen waar we een geschiedenis mee delen. Mijn vraag aan de minister is hoe we ervoor gaan zorgen dat de uitkomsten van verder onderzoek ook breder bekend worden. Kunnen de kenniscentra over het slavernijverleden hier bijvoorbeeld ook een rol in spelen?

Naast onderzoek is open dialoog ook belangrijk. Ik voer namens mijn fractie ook het woord over Koninkrijksrelaties. Ik vraag me af hoe binnen het Koninkrijk met de verschillende landen de dialoog wordt gevoerd over het slavernijverleden. Graag een reactie van de minister daarop.

Voorzitter. Hiernaast, in het kader van "een komma en geen punt", zou ik ook aandacht willen vragen voor de langere termijn. Wat mijn fractie betreft, moeten excuses meer zijn dan een projectgroep op het ministerie. Hoe organiseert de minister blijvende aandacht voor het slavernijverleden vanuit zijn ministerie? Hoe wordt hierin samen opgetrokken met het ministerie van OCW? Dat heeft immers een belangrijke rol te spelen in het onderwijs en de museumsector.

Voorzitter. Het kennen van deze gedeelde geschiedenis van ons Koninkrijk is belangrijk. We kunnen de sporen van het verleden niet uitwissen; dat moeten we ook niet willen. Maar we kunnen wel zorgen voor erkenning en begrip. Dat is niet iets wat we zomaar geregeld hebben. Dat vraagt blijvende aandacht.

Ik dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel voor uw bijdrage. Ik zie een interruptie van mevrouw Tseggai.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Ik sloeg even aan op de woorden van de heer Van den Brink aan het begin van zijn betoog: we kunnen de geschiedenis niet uitwissen en ook niet herstellen. Dat zijn nogal woorden, dus ik vroeg me af hoe het CDA kijkt naar die Route naar Herstel of een "nationaal programma herstel" of een "deltaplan herstel" — hoe je het ook wil noemen — in samenspraak met nazaten van tot slaaf gemaakten.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):

Nou, dat hangt een beetje af van wat u daarmee bedoelt. Onze lijn is dat er heel veel in het verleden is misgegaan. Het is heel goed dat we dat met z'n allen erkennen en beseffen en dat we ons er rekenschap van geven dat we dat ook over te dragen hebben aan komende generaties. Heel veel initiatieven die daar de afgelopen jaren toe zijn genomen, juichen wij dus toe, en we vinden dat dat gesprek gaande moet blijven. Ik weet niet waar u precies op doelt als u het hebt over een nationaal programma. Het kan best zijn dat u met een programma komt waar ik me in herken, maar het kan ook zijn dat het een programma is waar ik me niet in herken. Ik wacht de voorstellen daarvoor dus af.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Ik doel op het gesprek dat ik, en overigens ook een aantal anderen, ook in mijn inbreng aanhaalde, namelijk het gesprek dat de minister-president afgelopen maandag heeft gehad en waarin ook die nationale Route naar Herstel is besproken. Dat is een best wel compleet programma, opgesteld door nazaten, door een vertegenwoordiging van de gemeenschap. Hoe kijkt het CDA daar dan naar?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):

Het lijkt mij heel goed om met de gemeenschap in gesprek te zijn over de manier waarop we dat traject gaan vervolgen. Ik wacht de concrete voorstellen daarvoor af.

De **voorzitter**:

Ik zie verder een interruptie van de heer Van Duijvenvoorde.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):

Ik wil een beetje aansluiten bij de interruptie van mijn ambtsgenoot Tseggai. Bij FVD geloven we niet dat het verleden hersteld kan worden. Dat is eigenlijk wat het CDA ook zegt, maar tegelijkertijd onderschrijft het CDA wel alle maatregelen om dat verleden te herstellen. Dat voelt een beetje als een inconsequentie, dus óf het verleden kan hersteld worden en dan is dat herstelplan een heel zinnig idee en moet je dat ook volgen, want dan geloof je ook in herstelbetalingen en dergelijke, óf je gelooft niet dat het verleden in de toekomst hersteld kan worden, maar dan is de vraag hoe je dan wel allerlei plannen kan onderschrijven die daar eigenlijk op gericht zijn.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):

Mijn overtuiging is dat wat in het verleden is gebeurd, te gruwelijk is om te kunnen herstellen. Tegelijkertijd hebben we nu de verantwoordelijkheid om te erkennen wat er is gebeurd, te herkennen wat er vandaag de dag gebeurt en vandaaruit samen naar de toekomst te gaan. Daarover moet je met elkaar in gesprek zijn. Hoe behandelen we

elkaar? Hoe herkennen we achterstanden en wat kunnen we daartegen doen? Maar dat is iets anders dan dat je kan herstellen wat er in het verleden is gebeurd.

De voorzitter:

Ik zie dat de heer Van Baarle nog een interruptie heeft.

De heer Van Baarle (DENK):

Laat ik allereerst aangeven dat het van belang is dat het CDA zegt dat we ons gedeelde verleden moeten herkennen, erkennen en er blijvend aandacht aan moeten geven. Tegelijkertijd is het zo leeg als het alleen daarbij blijft. Ik zou aan de heer Van den Brink van het CDA — de minister die hier nu zit is ook van uw partij — dus willen vragen: wat gaan we dan extra doen? Komt er extra budget? Gaan we eindelijk Ketikoti erkennen als nationale dag? Gaan we ervoor zorgen dat we meer aandacht geven aan de impact van ons koloniale verleden wereldwijd, in de landen die daar nog steeds de effecten van ondervinden? Wat gaan we dan meer doen?

De heer Tijs van den Brink (CDA):

De minister kan prima namens zichzelf spreken; daar heeft hij mij niet voor nodig. Er gebeurt heel veel. Er is een aantal jaar geleden veel in werking gesteld waarvan wij zeggen dat dat hartstikke goed is. Wat ons betreft moet het ook niet stilvallen. Dat gesprek met de gemeenschap moet gewoon doorgaan. Zoals ik net al zei over discriminatie en racisme, moeten we dealen met alle gevolgen van het verleden die vandaag de dag nog te zien zijn. Daar moeten we mee dealen, eerlijk over zijn, over in gesprek gaan en op plekken waar dat nodig is moeten we handelen. Er liggen heel veel concrete plannen die de afgelopen jaren zijn ontwikkeld. Daar zijn we blij mee.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik zie nog een interruptie van de heer Van Baarle. Dat is de laatste.

De heer Van Baarle (DENK):

Ja, voorzitter, dat klopt. Ik hoor "in gesprek". Ik hoor "eerlijk zijn". Ik hoor "dealen". Het zijn weer lege woorden. De heer Van den Brink kan zeggen dat er zo veel gebeurt, maar ik kan u vertellen: niet naar tevredenheid, niet naar de ervaren tevredenheid van heel veel mensen. De heer Van den Brink komt hier vandaag naar een debat en zegt "we moeten wat met ons gedeelde verleden", maar hij komt met niks concreets over hoe we dat dan moeten opvoeren en wat we extra moeten doen. Ik zou hem willen vragen waarom hij hier met lege handen komt. Waarom stelt hij niks voor en waarom wil hij die extra stap niet zetten?

De heer Tijs van den Brink (CDA):

Omdat er in de afgelopen tijd heel veel stappen zijn gezet. Ik denk dat dat goede stappen waren en ik hoop dat we daar met elkaar mee doorgaan.

De voorzitter:

Ik zie verder geen andere interrupties. Dan ga ik door naar de heer Van Duijvenvoorde.

De heer Van Duijvenvoorde (FVD):

Voorzitter, dank u wel. Schuld. Het is makkelijk om hier nu de zetten van het debat van, wat zal het zijn, de afgelopen tien jaar te herhalen. Zoals al zo vaak ter rechterzijde is betoogd, zou ik kunnen zeggen dat Europa vooruitliep in het afschaffen van de slavernij.

Ik zou de autonomie van het verleden aan kunnen halen met Ranke en daar kunnen ambtsgenoten dan weer hun standpunten tegen inbrengen. Maar al die tijd ligt onder dat debat natuurlijk wel één kernvraag: wat is schuld eigenlijk? Ik heb iets verkeerd gedaan, iets nagelaten of ik heb weggekeken terwijl iemand anders iets verkeerd deed en ik anders had kunnen handelen. Schuld veronderstelt dus een verhouding tussen de mens, zijn vrijheid, zijn daad en het object van de schuld: de ander. Iets is gebeurd en daarvoor moet ik mij verantwoorden.

Daarnaast bestaat nog iets anders dan schuld, namelijk aansprakelijkheid. Een staat kan verplichtingen hebben die zijn burgers gezamenlijk dragen, zonder dat die burgers daarmee persoonlijk iets te verwijten valt. Maar ook dat veronderstelt iets, namelijk een staat die handelde en mensen die door dat handelen werden getroffen. Daarmee weten we eigenlijk nog steeds niet wie vandaag waarvoor aanspreekbaar is. We spreken hier over mensen die vele generaties na de oorspronkelijke daden zijn geboren. De Staat bestaat voort, zeker, maar welke verplichtingen blijven daarmee bestaan, tegenover wie, op welke grond en voor hoelang? Het kwam net al even aan bod. Hoe bepalen we de duur van een staat? Is de Staat na Thorbecke bijvoorbeeld nog dezelfde als de Staat daarvoor? Graag een reflectie hierop.

Voorzitter. Niemand van ons hier heeft zich op enige manier met concrete slavernij kunnen bemoeien. We hebben het niet kunnen verdedigen, niet kunnen verhinderen en al helemaal niet kunnen uitvoeren. Welke betekenis heeft het dan om mensen van nu met schuld aan dat verleden te binden? Er wordt altijd aangenomen dat het moderne Nederland nog steeds op die winst drijft. Ik zie dat bewijs niet. Dit land is gebouwd door mensen die bloemen, vis, machines en een haven naar de wereld brachten. Sinds de afschaffing van de slavernij zijn er talloze crises en economische ineenstortingen geweest, zijn rijke families ten onder gegaan — een aantal hebben het overigens wel gered — en hebben arme families zich na de oorlog op prachtige wijze opgewerkt. Gezien het belang van de daad in schuld en het feit dat hier geen daad plaatsheeft, kunnen we eigenlijk niet over schuld praten.

Wat wel plaatsheeft, is een fascinerende dubbelheid: afkomst. In plaats van daad is afkomst centraal komen te staan. Dat is vreemd. Progressieve en liberale denkers geloven meestal in het collectief en misschien in het individu, maar centraal staat het idee dat op ieder moment in de tijd de mens opnieuw begint. Ze wantrouwen de notie van mensen die deel uitmaken van een gemeenschap die generaties zou overspannen. Gaat het over nationale verbondenheid, over de geërfde cultuur of over de verplichtingen tegenover onze voorouders, dan heet het dat een mens zichzelf bepaalt en zijn afkomst niet mag vastleggen. Nu echter lijkt afkomst beslissend te zijn geworden. Dan blijken we wel degelijk verbonden met mensen die eeuwen voor ons leefden. Dan wordt de vraag wie onze voorouders waren ineens relevant voor wat wij vandaag verschuldigd zijn. Generaties en generationele verbindingen bestaan dus niet of zijn verdacht, totdat het over de morele rekening gaat. Natuurlijk worden wij geworpen in een wereld die reeds lang voor ons bestaat. We worden geworpen in een taal, instituties, families, morele codes. Iedere conservatief zou dit volmondig beamen. Dat zegt echter niet dat we ook geworpen worden in een schuld. Nou ja, volgens Augustinus wel natuurlijk, maar ook grote theologen maken weleens een foutje. Zelfs hij, met zijn schuldobsessie, had daar ook gelijk de remedie voor: de doop en de verlossing. In schuld kun je niet geworpen worden, omdat schuld een daad van vrijheid veronderstelt. Geworpenheid gaat daaraan vooraf.

Voorzitter. Een stap waar we het nog niet over hebben gehad, is natuurlijk de schuld op je nemen. Als er schuld is, moet er ook een uitweg zijn. Vergeven kunnen worden en vergeving kunnen alleen ontstaan wanneer de ander zijn verantwoordelijkheid neemt en zijn daad erkent. Dan kan er iets gebeuren en kan er heling ontstaan. Maar als schuld is losgemaakt van de eigen daad tegenover iemand die niets is overkomen, wat kan er dan nog gebeuren om de schuld op te lossen? Stel dat ik een schuld op mijn schouders zou nemen voor een daad die ik niet zelf verricht heb, en de ander, die geen slachtoffer is van de niet-verrichte daad, zegt mij dan te vergeven. Zijn we dan iets opgeschoten? Nee, want het gaat om de daad en die heeft immers plaatsgemaakt voor afkomst. Pascal Bruckner noemt dit in de Tirannie van het berouw: zelfonderzoek dat verandert in een blijvende plicht tot boetedoening. Schuld is dan geen oordeel meer over wat iemand heeft gedaan, maar een identiteit waaraan niet valt te ontkomen.

Tot slot nog een aantal vragen, als daar tijd voor is. Ik hoor het wanneer ik aan de vijf minuten zit. Ik vraag de minister het volgende. Welk begrip van schuld ligt onder zijn beleid: verplichtingen van de Staat, aantoonbare schade in het heden of een morele verantwoordelijkheid van Nederlanders op grond van afkomst of daad? Premier Rutte zei: niemand die nu leeft, draagt persoonlijk schuld. Staat dat nog? Hoe borgt de minister dat in de voorlichting en in de projecten uit het fonds? Als het dus om aansprakelijkheid van de Staat gaat, waarom betaalt de huidige belastingbetaler daar dan voor? Welke concrete nu nog aanwijsbare schade wordt per uitgave hersteld en bij wie?

Tot slot, het onderwijs. Kinderen moeten leren wat slavernij was, hoe zij werd verdedigd, hoe men er zich tegen verzette en hoe ze werd afgeschaft. Maar hoe voorkomt de minister dat die kennis omslaat in het continu toewijzen van daderschap enerzijds en slachtofferschap anderzijds aan leerlingen op grond van afkomst?

Ik dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik kijk even rond en ik zie mevrouw Keijzer, die een interruptie wil plegen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):

Eén vraag. Het was een mooi filosofisch en soms bijna theologisch betoog. Ik hou ervan. Ik vraag mij daarbij wel af of het niet ook goed is om te zeggen wat een gruwel het geweest is.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):

Nou ja, dat kun je op heel veel manieren aanvlagen. Als je gelooft in de theorie van de Engels-Nigeriaanse filosoof Kwame Appiah en je gelooft in morele revoluties die plotseling ontstaan en gebonden zijn aan eer, kun je post die morele revolutie zeggen dat wat er daarvoor gebeurde een gruwel was. Tegelijkertijd geloof ik heel erg in het historisme en dat je ook de autonomie van de geschiedenis moet erkennen en waarderen. Binnen die context was geopolitiek iets heel anders dan moraliteit, stond macht centraal en draaiden die twee, macht en moraliteit, continu om elkaar heen. Met de kennis van nu is het gruwelijk. Met de kennis van toen was het wat het was.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):

Wederom, een prachtig filosofisch antwoord. Ik hou ervan; ik zeg het nog maar een keer. Maar ook in die tijd waren er mensen die het een gruwel vonden. Is het niet goed om te zeggen: als ik met mijn ogen van nu daarnaar kijk, is het een gruwel geweest. Hoezeer ik het trouwens ook met een aantal conclusies van de collega eens ben, vind ik niet dat je dat los mag halen van de ellende, het onrecht en de gruwel die in die tijd hebben plaatsgevonden. Ik denk dat het gewoon goed is om dat, ondanks het hoogstaande filosofische betoog, te bevestigen.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):

Nee, dat bevestig ik niet, omdat ik geloof dat als we het verleden een gruwel gaan noemen, we het kunnen hebben over de Engelse koning die zijn vrouwen uitmoordde, over de burgeroorlog, over boeren die uitstierven. Het verleden, de hele geschiedenis, is vanuit whig history gezien een gruwel, vanaf de Grieken en Romeinen tot aan de middeleeuwen en de pest die uitbrak en noem maar op; het verleden zit vol met gruwelen. Wij hebben na de industriële revolutie een morele revolutie gemaakt, hopen we. Maar ik wil niet vanuit dat perspectief allerlei etiketten op het verleden plakken en dingen eruit halen, want ik vind dat het verleden zijn eigen betekenis heeft, die losstaat van onze blik van nu. Desalniettemin, en de heer van JA21 zei dat natuurlijk ook al, is de slavernij heden ten dage, met de blik van nu, natuurlijk gewoon een gruwel, maar ik vind het te makkelijk om het verleden ook zo weg te zetten.

De **voorzitter**:

Oké. Ik zie verder geen andere interrupties. Dan gaan we naar de heer De Kort.

De heer **De Kort** (VVD):

Dank u wel, voorzitter. Ik zit hier als vervanger van collega Ruud Verkuijen. Die is eigenlijk woordvoerder op dit dossier, maar hij is bij de begrotingsbehandeling van VWS.

Het slavernijverleden is een zwarte bladzijde in onze gedeelde geschiedenis. Ik zou willen aansluiten bij de woorden van de toenmalige minister-president, die op 19 december 2022 zijn excuses namens de regering aanbood. "Recht doen aan het verleden, heling in het heden." Waar het voor een brede groep gaat om brede herkenning, is dat voor anderen erkenning per gemeenschap, maar ik denk dat het goed is dat we vandaag dit debat hier met elkaar voeren.

De VVD steunt de 200 miljoen die het kabinet heeft uitgetrokken voor diverse initiatieven. Daaruit komen ook kennisproducten voort. Die kennisproducten worden in samenwerking met gemeenschappen, maar ook met experts opgesteld. Ik zou eigenlijk aan het kabinet willen vragen of het inzichtelijk kan maken wat dit maatschappelijk oplevert en al heeft opgeleverd. Denk ook aan een verdere concretisering van die 200 miljoen.

Veel gemeenten nemen deel aan dit soort initiatieven, maar er zijn helaas ook gemeenten die niet bezig zijn met het herdenken, het herkennen en het erkennen. Ik hoop dat de minister inzicht heeft in waarom gemeenten er ook voor kiezen om daar niet aan deel te nemen. Kan hij de Kamer daarover informeren?

Ik wil het ook nog hebben over educatie. Ik denk dat het belangrijkste is dat we kennisnemen van onze geschiedenis en dat ook vooral meegeven aan onze volgende generatie. Mijn dochter, die volgende maand twee wordt, zal een ander

geschiedenisboek krijgen dan ikzelf in mijn middelbareschooltijd heb gehad, waarin meer aandacht komt voor ons koloniale verleden en het slavernijverleden. Ik denk dat het goed is dat in de kerndoelen mens en maatschappij hier meer aandacht voor komt, maar kan de minister ook aangeven hoe hij hier zicht op houdt, hoe hij ervoor zorgt dat die maatschappelijke dialoog ook plaatsvindt? Wat de VVD betreft moet dat goed, feitelijk en verbindend zijn. Ik denk dat met name dat laatste, verbindend zijn, van groot belang is. Dit debat is te lang te gepolariseerd geweest. We moeten die geschiedenis onder ogen kunnen zien en dat vooral ook aan de volgende generatie mee kunnen geven.

Dan het onderzoek van onze koning. Ik sluit me eigenlijk aan bij de woorden van de heer Van den Brink. Ik denk dat het getuigt van moreel leiderschap dat onze koning op eigen initiatief dit onderzoek door Universiteit Leiden heeft laten uitvoeren. Daarmee loopt hij voor op andere koninklijke families in Europa en ook daarbuiten. Laat dat ook vooral een aanmoediging zijn, zodat ook zij dergelijk onderzoek initiëren en die geschiedenis onder ogen willen zien.

Tot zover mijn bijdrage.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik zag allereerst meneer Van Duijvenvoorde voor een interruptie en daarna mevrouw Tsegai.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):

Ik twijfel een beetje over welke interruptie ik kies, want ik heb er eigenlijk twee. Ik ga voor de eerste. Als het goed is, zei mijn ambtsgenoot van de VVD dat het jammer is dat niet alle gemeenten meedoen en dat hij daar graag een update over wil van de minister. Ik vroeg me af of meneer dit ook wil gaan verplichten, dus dat gemeenten door Den Haag verplicht worden om hieraan mee te doen, of dat gemeenten wel zelf mogen besluiten of ze dit willen doen of niet.

De heer **De Kort** (VVD):

In antwoord op mijn ambtsgenoot zou ik willen zeggen dat we natuurlijk het huis van Thorbecke hebben. We willen dat dus niet verplichten. Gemeentes zijn daar autonoom in. De VVD vindt het alleen wel belangrijk dat men die geschiedenis durft aan te kijken. Ik zou dus wel graag meer inzicht willen hebben in waarom er ook gemeenten zijn die ervoor kiezen om dat niet te doen. Nou, dat is iets anders dan een plicht.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):

Dan kan ik precies een bruggetje maken naar mijn tweede interruptie. Die heeft hier namelijk ook mee te maken. Het gaat ook over de schoolboeken. Ik hoorde steeds het punt om dat verbindend te doen. Het verleden was omtrent dit thema polariserend. Dan zou de VVD dat nu graag verbindend willen doen. Het is natuurlijk een mooi woord. Iedereen wil zich natuurlijk het liefst met elkaar verbinden en niemand wil polarisatie, maar is dit niet gewoon een thema dat per definitie polariserend werkt? Er moeten namelijk dingen opgegeven worden en er moeten dingen bij komen. Een Pantheon van Helden kan bijvoorbeeld niet ontelbaar veel helden bevatten. Als Anton de Kom daar bijvoorbeeld in komt te staan, zal er ruimte moeten komen door andere helden eruit te duwen. Dat kan een keuze zijn. Maar is "verbindend" dan niet gewoon een toverwoord en moeten we er niet eerlijk over zijn dat dit een polariserende discussie is? Met de

gemeenten zal dit ook polariserend zijn, want er is een reden dat ze niet meedoen.

De heer **De Kort** (VVD):

Ik denk dat dat wél kan. Ik denk ook dat dat belangrijk is. Natuurlijk leidt dat ook tot discussie, maar ik denk dat het belangrijk is om juist die maatschappelijke dialoog aan te gaan en de verhalen te horen. Het verhaal van de heer Van Baarle over het schip de Leusden kende ik ook nog niet. Van dat verhaal schrik ik ook. Ik denk dat het goed is dat dat soort verhalen gedeeld wordt, juist ook met onze volgende generaties.

De **voorzitter**:

Dan ga ik naar de heer Van Duijvenvoorde. Volgens mij is het uw laatste interruptie.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):

Ja, tot slot. Nee, ik geloof ook dat het goed is om die verhalen te delen. Het gaat om de samenleving die we nu hebben, dus die discussies moeten gevoerd worden en die zijn nog lang niet klaar. Het enige punt is dat we er volgens mij gewoon eerlijk over moeten zijn dat dit polariserende onderwerpen zijn en we ze niet onder een soort deken van verbinding willen vegen. Nee, dit blijft gewoon een heftige sociaal-maatschappelijke discussie en ik denk dat wij daar eerlijk over moeten zijn.

De heer **De Kort** (VVD):

Ik denk dat bij mijn ambtsgeenoot het glas halfleeg is en bij mij halfvol. Ik zie dat wel positief tegemoet. De tijd zal het leren, maar ik heb daar vertrouwen in.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Ik heb even naar het verhaal van de VVD geluisterd en ik heb het woord "herstel" daar niet in gehoord, dus ik heb eigenlijk dezelfde vraag aan de VVD als aan het CDA: hoe kijkt de VVD naar dat herstel van het slavernijverleden en bijvoorbeeld naar het gesprek dat onze minister-president afgelopen maandag gevoerd heeft en naar die nationale Route naar Herstel die hij daar aangeboden heeft gekregen?

De heer **De Kort** (VVD):

Volgens mij heb ik "herstel" wel genoemd. Ik zit er hetzelfde in als de heer Van den Brink. Die herstelroute is aangekondigd en de grondhouding is positief, maar dan ben ik wel benieuwd naar de concrete invulling. Die is nog niet bekend. Maar ik heb het gehad over herstel, erkenning, educatie en bewustwording. Dat zijn juist allemaal elementen die bijdragen aan herstel. Ik hecht voornamelijk aan die educatie en bewustwording heel veel waarde.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Vindt de VVD niet dat we op een gegeven moment ook verder moeten gaan dan alleen die educatie en bewustwording, dus dat we het ook moeten hebben over de doorwerkingen van het slavernijverleden en over de manier waarop we die gaan herstellen? Heeft de VVD daar geen ideeën over? Het viel mij op, vorige week, dat de VVD een voorstel deed om dit debat te cancelen omdat er niet genoeg brieven op de agenda zouden staan. Dan vraag ik me af: heeft de VVD zelf geen ideeën of moeten we hier alleen zitten om Kamerbrieven van de minister te recenseren? Ik ben gewoon heel benieuwd naar de ideeën van de VVD over dat herstel.

De heer **De Kort** (VVD):

Er is zeker ook reden om dit debat te voeren. Ik denk alleen niet dat het politieke debat het altijd verder brengt, want dan komt juist die polarisatie in beeld. Schriftelijk kunnen we ons Kamerwerk ook gewoon goed uitoefenen. Dat ten eerste. Ten tweede denk ik dat die doorwerking er zeker is, maar daar gaat dit debat niet over. Dit debat gaat over het slavernijverleden. Ik heb het inderdaad gehad over educatie en bewustwording, maar die doorwerking zie je bijvoorbeeld ook op de arbeidsmarkt. Maar daarover wordt gedebatteerd en daarover zijn initiatieven vanuit het kabinet en vanuit de Kamer binnen de SZW-commissie. Die wil ik dan ook vooral daar laten, maar dat neemt niet weg dat dat van groot belang is.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik zie verder geen interrupties. Dan wil ik graag naar mevrouw Keijzer gaan.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):

Dank u wel, voorzitter. Het is volgens mij ergens in de jaren negentig van de vorige eeuw geweest dat ik de film *Amistad* keek, een fantastische film van Steven Spielberg. De ellende op dat slavenchip is nooit van mijn netvlies verdwenen, dus altijd als het gaat over het slavernijverleden is dat een van de beelden die bij mij opkomen. Maar de vraag die ons vandaag met name lijkt bezig te houden, is die van het herstel; net zat dat al in een aantal interrupties. Dan komen al heel gauw herstelbetalingen om de hoek kijken. Blijkbaar zijn wij hier en nu dus nog steeds verantwoordelijk voor gebeurtenissen van eeuwen geleden. De vraag die ik mij ook stel, naast de vraag hoe het toch kan dat mensen elkaar dit soort zaken aandoen, is wanneer erkenning en de eindeloze schuldcultuur eindelijk eens een keer ophouden. Niemand maar dan ook helemaal niemand die vandaag in Nederland in de rondte loopt, heeft hiermee te maken gehad of heeft daar een actieve herinnering aan. Zelfs nu de koning heeft erkend dat de onderzoeksresultaten schrijnend en confronterend zijn, blijft de roep om nieuw geld gewoon doorgaan. Mijn vraag, ook aan deze minister, is wanneer het genoeg is. Steeds opnieuw worden Nederlanders geconfronteerd met excuses, herstelprogramma's, fondsen, bewustwordingscampagnes en uiteindelijk ook altijd weer financiële claims, alsof iedere generatie opnieuw moet betalen voor fouten die ooit in het verleden gemaakt zijn maar niet door henzelf.

Voorzitter. Toen Suriname in 1975 onafhankelijk van Nederland werd, werd er een grote som geld aan Suriname gegeven, omgerekend naar de huidige koers 1,59 miljard euro. Dat was bedoeld om het land op eigen benen te laten staan. Het was in die tijd een gigantische hoeveelheid geld. Het kwam daar toen uiteindelijk neer op zo'n €4.000 per persoon. Dat is heel veel geld voor een land dat arm was en moest worden opgebouwd. Ik ben in Suriname geweest. Ik ben op een plantage daar geweest. Ik weet dus wat daar gebeurd is. Maar nu, 50 jaar later, is het volgens veel groepen nog steeds niet genoeg. Er moet blijkbaar opnieuw geld heen. Er gaat nu een bedrag van 66 miljoen over tafel.

Voorzitter. Zoals altijd in dit soort discussies, zitten hier ook lobbyorganisaties achter. Denk aan het Cultuurfonds en het Landelijk Platform Slavernijverleden. Ik heb bij de stukken nog een brief aangetroffen waar ook weer een heleboel organisaties achter zitten, niet zelden gesubsidieerd door de overheid, door overheden of door loterijen. Het zijn wat mij betreft ideologisch gemotiveerde organisaties, gesponsord door de belastingbetaler. Mijn vraag aan de minister is of deze subsidies structureel zijn of dat er ook een keer een einde komt aan die subsidies.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Mevrouw Keijzer maakt natuurlijk een interessant punt over Suriname, dat onafhankelijk werd in 1975. Zij zegt dat er toen nogal wat geld is gegeven, maar één ding vermeldt zij niet en dat is dat daarbij ook nadrukkelijk het slavernijverleden werd genoemd. Dat heeft Jan Pronk van de Partij van de Arbeid gedaan. Die heeft gezegd: dit is vanwege het slavernijverleden. Naar mijn bescheiden mening is daarmee de financiële compensatie van het slavernijverleden voldaan. Dat hebben we als Nederland gewoon gedaan. Ik heb ook aan de minister gevraagd om dat nog even te onderstrepen en te herhalen. Minister Plasterk, de ambtsvoorganger van deze minister, heeft dat in 2022 ook nog eens even geschreven. Ik hecht er dus aan om even te onderstrepen dat het slavernijverleden wel degelijk onderdeel uitmaakte van het geld dat we in 1975 aan Suriname hebben gedoneerd.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):

Dank voor deze interruptie; die onderstreept mijn vraag wanneer het genoeg is. Wanneer kunnen we met elkaar een streep onder een verleden zetten, en wanneer — daar zal ik het in de rest van mijn betoog over hebben; dat was mijn volgende kopje — stoppen we met het elkaar bestrijden op grond van een verleden, een geloof of de kleur van onze huid? Wanneer gaan we weer als Nederlanders gezamenlijk aan onze toekomst werken en weer dat land worden dat ooit ging over gezamenlijkheid, vooruitkomen en ondernemerschap?

Voorzitter, mag ik verdergaan met mijn betoog? Ik denk het wel, als ik naar de heer Bosma kijk.

De **voorzitter**:

Ik zie verder geen interrupties, dus u kunt verdergaan met uw betoog.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):

Bij geld en excuses van het kabinet en de koning blijft het niet. Volgens verschillende activistische clubs moet onze geschiedenis uitgewist worden. Straatnamen moeten worden aangepast. Standbeelden moeten verdwijnen. Ook dat is een slechte zaak. De Nederlandse geschiedenis is veel meer dan alleen het slavernijverleden, hoe gruwelijk ook. Het is ook de geschiedenis van vrijheid, ondernemerschap, handel, toonaangevende wetenschap en de gezamenlijke strijd tegen het water. Het is de geschiedenis van een klein land dat uitgroeit tot een van de meest welvarende en vrije samenlevingen op de aardbol. Elk land heeft zwarte bladzijden. Er is geen enkel land dat na eeuwen geschiedenis alleen maar uit helden bestaat. Dat komt ook door de context van die tijd. Wat toen heel normaal was, is dat nu niet meer, en dat is maar goed ook. Maar de samenleving van nu kan je niet vergelijken met die van 500 jaar geleden. Het is van het grootste belang dat we stoppen met identiteitspolitiek. Het verdeelt ons alleen maar. De ene groep moet zich schuldig voelen en is de onderdrukker; de andere groep is de onderdrukte en het slachtoffer. De ene groep is permanent verantwoordelijk voor het verleden, is daar schuldig aan en moet daarvoor betalen, terwijl de andere groep wel permanent lijkt te vragen om compensatie.

Voorzitter. Er zijn excuses aangeboden door de regering en door de koning. Er zijn bijvoorbeeld betalingen aan Suriname gedaan. We betalen al jaren miljarden aan ontwikkelingshulp en steun. Op enig moment moet de politiek zeggen: het is klaar. We hebben genoeg gedaan. We kunnen het verleden niet wissen. Het wordt tijd dat

eenieder op zijn eigen benen gaat staan. Wel moeten we vervolgens in saamhorigheid werken aan die vrije, westerse samenleving, die mij in ieder geval heel lief is.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik kijk om me heen en ik zie verder geen andere interrupties. Nu moet ik mijn eigen bijdrage doen. Ik zou graag de heer Bosma willen vragen het voorzitterschap over te nemen.

Voorzitter: Martin Bosma

De voorzitter:

We zijn erg benieuwd. Het woord is aan de heer Bamenga.

De heer Bamenga (D66):

Dank u wel, voorzitter. Laat ik beginnen met een vraag: waar staan we nu, vier jaar na de excuses voor het slavernijverleden? We weten meer over de rol van ons koningshuis en onze overheid, over hoe zij meewerkten aan en profiteerden van het slavernijverleden, en over de doorwerking in het heden. Op steeds meer plekken zijn we het verleden gaan herdenken en de vrijheid gaan vieren. Kortom, we hebben stappen gezet voor erkenning en bewustwording. Ik zie nu een voorzichtig begin van herstel. De kosteloze naamswijziging vind ik een positief voorbeeld, het teruggeven van roofofstel ook, zoals afgelopen vrijdag gebeurde.

Voorzitter. Van alle vormen van onvrijheid is slavernij wel het meest kwetsend, het meest vernederend, het meest mensonterend. Die rake woorden sprak de koning drie jaar geleden uit. De doorwerking is, ook na erkenning en bewustwording, namelijk nog altijd voelbaar in de diepe ongelijkheden in onze samenleving. Daarom was ik blij dat de premier op 1 juli sprak over een route naar herstel. Ik was blij dat de premier daarover in gesprek is gegaan met Zwart Manifest. Zij schreven een rapport vol suggesties voor zo'n route. Ook veel andere organisaties hebben ons brieven gestuurd, zoals het Landelijk Platform Slavernijverleden en NiNsee. Maar deze week kregen we van deze minister een voortgangsbrief en tot mijn verbazing las ik daarin geen woord over een route naar herstel. Eigenlijk heb ik maar één boodschap vandaag: minister, neem ons mee naar uw plannen voor herstel. Zorg dat we bij een volgend debat een route hebben, opgesteld in samenwerking met gemeenschappen, organisaties en deskundigen. Kan de minister dat toezeggen? Kan hij toezeggen dat hij zelf, net als de premier, in gesprek gaat met de gemeenschappen over deze route?

Voorzitter. Wat D66 betreft draait herstel om gelijkheid en vrijheid. De doorwerking van het slavernijverleden is voelbaar in onze ongelijke kansen en ongelijke behandeling. Dat geldt voor het onderwijs, de zorg, de arbeidsmarkt, cultuur en erfgoed enzovoort. Ik zie dat er losse onderzoeken zijn geweest naar de doorwerking in verschillende sectoren van de samenleving. Zo was er een onderzoek van Alana Helberg-Proctor naar de doorwerking in specifiek de gezondheidszorg, waar het ministerie van VWS nu naar kijkt. Ik zie ook dat er een groot, nieuw onderzoek naar de doorwerking begint, maar ik mis een samenhang en actie. Ziet de minister ook dat er hier meer regie op nodig is? Hoe gaat hij deze kennis samenbrengen tot een gericht plan voor herstel? Wanneer gaan we echt de effecten zien van het aanpakken van de doorwerking in al deze

sectoren?

Voorzitter. Het is pijnlijk om te moeten zeggen, maar juist de overheid zelf is nog steeds een bron van discriminatie. Dat zagen we vorige week nog bij het UWV. Ook hierover hebben wij genoeg advies. Ik wil de minister vragen om stevigere discriminatiebestrijding expliciet inzet te maken van de route naar herstel. Ik wil vragen of hij kan toezeggen alles op alles te zetten om de kabinetsreactie op de staatscommissie zo snel mogelijk met ons te delen. Komende zomer is wat mij betreft echt te laat.

Voorzitter. Ik ben blij dat het coalitieakkoord niet meer alleen spreekt over het slavernijverleden, maar ook over het koloniale verleden. Toen wij dit commissiedebat vorig jaar voerden, heb ik aandacht gevraagd voor vier gemeenschappen. Ik noemde de Molukkers. Hun is onrecht aangedaan en daarvoor heeft de regering inmiddels excuses gemaakt. Wat kunnen zij de komende tijd van deze minister verwachten? Dan de contractarbeiders. De minister zei nog in goed contact te staan met de nazaten, maar de NCDR zei deze maand nog: deze groep is onderbelicht in ons collectieve geheugen. Hoe reageert de minister op dit advies? Ik noemde ook inheemse gemeenschappen. Het is belangrijk dat we hen betrekken bij het beleid. De vorige minister gaf aan dat te willen doen. Hoe is daar het afgelopen jaar invulling aan gegeven en hoe gaat deze minister dat doen?

Tot slot, West-Papoea. Ik vroeg vorig jaar om een fact-finding mission. De situatie daar blijft onverminderd zorgelijk. Wat gaat het kabinet doen voor de plaatselijke bevolking? Welke ondersteuning kunnen mensenrechtenactivisten daar verwachten?

Dank u wel.

De voorzitter:

Was dit uw volledige bijdrage? U heeft een interruptie van mevrouw Keijzer.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):

Discriminatie mag niet en is onder omstandigheden zelfs strafbaar, maar wat denkt de heer Bamenga nou als hij het heeft over nóg strenger antidiscriminatiebeleid? Daar ben ik dan wel benieuwd naar. Discriminatie is bijna iets biologisch, blank naar bruin, christenen naar moslims of atheïsten naar christenen. Daarmee is het zeker niet goed, maar een utopie, een paradijs op aarde, zullen we met elkaar uiteindelijk ook niet gaan bereiken. Hoe ziet dat nóg strengere antidiscriminatiebeleid er dan uit, boven op wat we nu eigenlijk al best wel heel veel doen?

De heer Bamenga (D66):

Volgens mij zijn er allerlei initiatieven geweest. Ook zijn er allerlei adviezen gegeven die we nog verder zouden kunnen implementeren, om te zorgen dat ongelijke behandeling in Nederland wordt aangepakt. Toen wij met een wet kwamen die de uitvoering van gelijke behandeling betreft, werd er vanuit de overheid gezegd: de overheid discrimineert niet. Inmiddels weten we anders. Als we kijken naar de toeslagenaffaire, naar DUO en onlangs naar het UWV, zien we dus dat de overheid dat wel degelijk doet. Dat betekent dat de overheid ook een verantwoordelijkheid heeft om bijvoorbeeld de eigen organisatie door te lichten, om een discriminatietoets te doen en te zorgen dat dat gewoon niet gebeurt. De overheid moet daar een voorbeeld in stellen. Dat zijn voorbeelden waarvan ik denk dat wij als overheid veel meer kunnen doen.

Mevrouw **Keijzer** (Lid Keijzer):

Ja, en daar ziet mijn vraag ook op. Wat je in de praktijk namelijk ziet is dat er weer een nieuw rapport, een nieuwe commissie, een nieuwe rechtsingang, weer een subsidie, of nog een organisatie bij komt. We zijn inmiddels drukker met het hele praat- en schrijfcircus eromheen dan dat we nog tijd over hebben om daadwerkelijk iets te doen aan de situaties waarin het gebeurt. Ziet de heer Bamenga dat ook niet? Is het medicijn zo langzamerhand niet contraproductief ten opzichte van de kwaal?

De heer **Bamenga** (D66):

Om te beginnen sta ik natuurlijk voor het principe "niets over ons zonder ons". Ik vind het juist belangrijk dat wij met elkaar praten en in gesprek gaan met de gemeenschappen die impact ervaren. Ik denk dat het fantastisch zou zijn als wij met z'n allen inderdaad niet zouden discrimineren, maar laten we beginnen bij de overheid. Kijk naar het voorbeeld van het UWV. Niemand vraagt om zelfselecties bij zwangere vrouwen. Die zwangere vrouwen vragen er niet om op die manier gediscrimineerd te worden. Het is heel erg belangrijk dat mensen laten zien, maar vooral dat de overheid laat zien, dat ze iedereen op basis van artikel 1 gelijk behandelen. Dat is wat we vragen. We zien gewoon dat dat op verschillende gebieden, op de arbeidsmarkt, in de zorg, in het onderwijs, noem maar op, niet gebeurt en dat mensen op een ongelijke manier behandeld worden. Dat moet hersteld worden.

De **voorzitter**:

Dan wordt de heer Clemminck voorzitter en dan verzoek ik hem om een interruptie.

Voorzitter: Clemminck

De **voorzitter**:

Ik neem het voorzitterschap over. Het is een pettendiscussie. Ik geef het woord aan de heer Bosma voor een interruptie op de heer Bamenga.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Zoals altijd heb ik met plezier naar de heer Bamenga geluisterd. Ik schrik wel een beetje van zijn woorden, want hij omarmt dat Zwart Manifest. Als ik dat lees, staan daar dingen in waar ik toch enorm van schrik, bijvoorbeeld de invoering van quota. Nou kan ik mij Roger van Boxtel nog herinneren, van dezelfde partij als de heer Bamenga, die zei: quota's zijn voor vissen. Maar nu omarmt D66 blijkbaar quota's. Waarom wil D66 mensen beoordelen op hun huidskleur?

De heer **Bamenga** (D66):

Volgens mij stond wat de heer Bosma zojuist heeft aangegeven niet in mijn bijdrage. Overigens gaat het over de nationale Route naar Herstel. Zo zijn er veel meer initiatieven. Dit is niet het enige initiatief vanuit de gemeenschappen waar aandacht voor moet zijn. Volgens mij heb ik de minister juist gevraagd in gesprek te gaan met de gemeenschappen en te kijken wat er nodig is, om daar vervolgens beleid op te voeren. Ik heb hem gevraagd om een agenda en om beleid voor een route naar herstel. Dat was wat ik zei.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ik hoorde de heer Bamenga gewoon dat Zwart Manifest omarmen. Daar staan

schokkende dingen in, bijvoorbeeld een einde aan de criminalisering, opsluiting en deportatie — het woord "deportatie" wordt genoemd — van zwarte migranten. Betekent dit nou dat mensen op basis van hun huidskleur, als ze zwart zijn, niet meer het land mogen worden uitgezet? Dat kan een D66'er toch nooit vinden?

De heer **Bamenga** (D66):

Om te beginnen doe ik niet mee aan dit soort afleidingen. Daar gaan we gewoon niet in mee. Ik heb aangegeven dat het heel erg belangrijk is dat de minister, net als de premier, in gesprek gaat met de gemeenschappen. Zwart Manifest is een van die gemeenschappen. Naar mijn weten hebben ze goed werk geleverd. Het lijkt me ook goed om naar het werk te kijken, het te lezen en het in samenhang te bekijken. Het lijkt me ook goed dat de minister dat meeneemt in de route naar herstel. Hopelijk geeft hij zo de toezegging dat hij daaraan gaat werken.

De **voorzitter**:

De laatste interruptie van de heer Bosma.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

"Goed werk geleverd", zegt de heer Bamenga. Wat zegt hij nou? Laat ik één ding noemen: dekolonisatie van het onderwijs. Dat betekent dat onze kinderen, voor zover ze blank zijn, neem ik aan, moeten leren dat ze een wit privilege hebben. Dat is toch niet de taak van het onderwijs? Je kunt toch niet in het onderwijs gaan opleggen dat mensen in Nederland een privilege hebben op grond van hun huidskleur? Dat zeg ik nog afgezien van het argument dat onze kinderen gewoon moeten leren lezen en schrijven en dat een derde van de Nederlandse kinderen van 15 jaar oud functioneel analfabeet is, dus waar bemoeit het onderwijs zich mee? Zijn dat dan de prioriteiten? De heer Bamenga kan toch niet zeggen "ze hebben goed werk geleverd", als kinderen op school moeten gaan leren dat ze een wit privilege hebben, zoals hij net zei? Dat hele Zwart Manifest heeft helemaal geen goed werk geleverd! Dat moet onmiddellijk de papershredder in.

De heer **Bamenga** (D66):

Daar zijn we het dus niet mee eens. Dekolonisatie van het onderwijs is ook iets wat ik gezegd heb in een vorig debat. Toen had ik het over dekolonisatiestrategie. Dat het onderwijs gedekoloniseerd dient te worden, past daar natuurlijk ook bij. Ik bedoel daarmee te zeggen dat het onderwijs zo is opgesteld dat het niet voor iedereen goed werkt. Nu heb ik zelf in het onderwijs gewerkt. Ik heb zelf gekeken wat daar gebeurde. Ik heb daar zelf ook een onderzoekje naar gedaan en ik heb gezien dat het onderwijs voor de ene leerling veel beter is samengesteld dan voor de andere leerling. Dat leidt uiteindelijk tot ongelijkheid en dat is niet wat je wil. Volgens mij wil je dat iedere leerling het beste onderwijs kan krijgen. Als een leerling bijvoorbeeld zegt "goh, ik wil graag een diepe studie doen op een bepaald onderwerp dat te maken heeft met Afrikaanse filosofie", moet die leerling niet te horen krijgen: sorry, daar hebben wij helemaal geen kennis over, dus daarmee houdt het op. Daarom is het dus belangrijk dat wij ervoor zorgen dat ook het onderwijs meegaat naar het hier en nu.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dat was de beantwoording op de interruptie van de heer Bosma. Ik kijk even naar u, meneer Bamenga. Was u al aan het einde gekomen van uw betoog? Dan ga ik het voorzitterschap weer aan u overdragen.

Voorzitter: Bamenga

De voorzitter:

Dank u wel. Dan zijn we aan het einde gekomen van de eerste termijn vanuit de Kamer. De minister gaat zo beginnen met zijn eerste termijn, maar ik vraag hem even hoeveel tijd hij nodig heeft. Ik hoor hem "35 minuten" zeggen. Laten we dan terugkomen om 14.45 uur. Is dat goed, of liever 14.50 uur? Ja, de minister knikt. Dan komen we om 14.50 uur weer terug.

De vergadering wordt van 14.18 uur tot 14.52 uur geschorst.

De voorzitter:

We gaan zo beginnen. Als iedereen op de publieke tribune weer plaats wil nemen, dan kunnen we zo beginnen met het debat in de tweede termijn. Excuses, ik bedoel in de eerste termijn.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De voorzitter:

Beste mensen, het is alweer tijd, dus ik stel voor om te gaan beginnen met de eerste termijn vanuit de minister. Als u eventjes stil wilt zijn, gaan we nu beginnen met de eerste termijn vanuit de minister.

Minister Heerma:

Dank u wel, voorzitter. Het slavernijverleden is een pijnlijk en onlosmakelijk deel van onze gezamenlijke geschiedenis. Het is een geschiedenis van grootschalig onrecht, maar ook van moed en veerkracht van mensen die onder het systeem van slavernij leefden en daartegen in verzet kwamen. De manier waarop wij met de geschiedenis omgaan, raakt aan de waarden van onze democratische rechtsstaat. Die democratische rechtsstaat bepaalt dat ieder mens gelijkwaardig wordt behandeld en dat de overheid ook kritisch kijkt naar haar eigen geschiedenis en handelen. Erkenning van het slavernijverleden gaat daarom niet alleen over het verleden, maar ook over de doorwerking in het heden. We zien sporen van het slavernijverleden nog altijd terug in het heden en in alledaagse discriminatie en racisme. Sinds de excuses zijn verschillende maatregelen in uitvoering gebracht en met de Kamerbrief van afgelopen maandag heb ik u geïnformeerd over de voortgang.

Graag ga ik nu in op de gestelde vragen. Ik heb de beantwoording in de volgende blokken ingedeeld. Ik zal beginnen met beleidsintensivering, waar veel over gevraagd is. Dan ga ik naar subsidieregelingen, waar een beperkt aantal vragen over waren. Dan de blik op de toekomst. Dan, speciaal voor de voorzitter, het blokje varia.

De voorzitter:

Dank u wel, minister. Ik wil voorstellen om vier interrupties toe te laten. Ik kijk eventjes naar de leden of zij het goed vinden om daarmee te wachten tot het einde van elk blok, of dat ze toch liever tussendoor interrumperen. Tussendoor? Oké, ik zie dat de leden liever tussendoor interrupties plegen, dus dan gaan we het zo met elkaar afspreken. Is dat goed? Oké, dan doen we dat. De minister vervolgt zijn betoog.

Minister Heerma:

Sinds de excuses zijn bijna vier jaar verstreken. In die periode is heel veel in gang gezet en zijn concrete resultaten bereikt. Ik ga in dit blokje in op de beleidsintensiveringen die via verschillende beleidsdepartementen worden uitgewerkt. Het kabinet heeft in totaal 200 miljoen euro vrijgemaakt voor maatregelen rondom kennis, bewustwording, erkenning, herdenking en verwerking. Een deel is bestemd voor maatschappelijke initiatieven en een deel voor maatregelen van de overheid. Daarbij is aandacht voor de geschiedenis, maar ook voor educatie, persoonlijke verhalen, verwerking en de doorwerking van het slavernijverleden in het heden. Sinds juli 2024 kunnen nazaten in Europees Nederland onder voorwaarden kosteloos hun achternaam wijzigen. De invoering op Bonaire, Sint-Eustatius en Saba is voorzien halverwege 2027. In het onderwijs ondersteunen we gastlessen en de ontwikkeling van een handreiking voor docenten. Daarnaast krijgen het koloniale verleden en het slavernijverleden een explicietere plek in de nieuwe conceptkerndoelen van scholen. We investeren in musea, archieven en erfgoed. De ontwikkeling van het Nationaal Slavernijmuseum wordt voortgezet, inclusief de kennis- en netwerkfunctie daarvan. Om een breder beeld te krijgen van de doorwerking van het slavernijverleden is een kennissynthese opgeleverd. Daarnaast is specifiek onderzocht welke effecten doorwerking hebben op gezondheid. Naar aanleiding daarvan werkt een denktank mét nazaten aan aanbevelingen voor zorg en welzijn.

De heer Van den Brink van het CDA gaf aan dat er in de voortgangsbrieven verschillende onderzoeken worden aangekondigd; ik verwees er net al naar. Hij was benieuwd welke stip op de horizon de regering heeft als het gaat om nader onderzoek. Onderdeel van de opzet van dit onderzoek is dat we niet naar een specifieke stip op de horizon toewerken in de zin van meer onderzoek. Met dit onderzoeksprogramma wil de regering ruimte bieden aan verschillende landen, perspectieven en gemeenschappen, zodat zij kunnen bepalen wat en hoe er wordt onderzocht. Op die manier wordt er gericht onderzoek gedaan naar bijvoorbeeld de doorwerking van het slavernijverleden in het heden. Ook wordt er meer aandacht besteed aan vraagstukken vanuit het lokale perspectief, zoals vanuit het Caribisch deel van het Koninkrijk en verschillende gemeenschappen, bijvoorbeeld nazaten van tot slaaf gemaakten. Het kabinet vindt het daarbij belangrijk dat nazaten van tot slaaf gemaakten zeggenschap krijgen in het onderzoek en daarom nadrukkelijk worden betrokken. Op basis van deze inzichten kan het doorwerkingsmechanisme beter worden begrepen en zijn concretere beleidsmaatregelen tegen hedendaags racisme mogelijk.

In dat licht vroeg de heer Bamenga mij hoe ik de inheemse gemeenschap het afgelopen jaar betrokken heb bij het beleid. Dat deed hij naar aanleiding van zijn betoog in het vorige debat; volgens mij was dat vorig jaar, met mijn ambtsvoorganger. Ook vroeg hij hoe ik reageer op het advies van de NCDR over contractarbeiders, een groep die volgens een recent NCDR-rapport onderbelicht is. Ik ga eerst naar de vraag van de heer Bamenga over inheemse gemeenschappen. Het slavernijverleden heeft vele slachtoffers gemaakt. Wij betrekken de verschillende groepen nazaten in onze aanpak. Voor ons zijn ook de inheemse gemeenschappen een belangrijke gesprekspartner. Zij maken deel uit van de gemeenschappen waarmee wij blijvend het gesprek voeren over het slavernijverleden en over de doorwerking daarvan. Een concreet voorbeeld is hun betrokkenheid bij de uitwerking van het Praktijkgericht onderzoeksprogramma Slavernijverleden met het Regieorgaan SIA.

Dan de vraag van de heer Bamenga over de NCDR en contractarbeiders. De Nationaal

Coördinator tegen Discriminatie en Racisme heeft vorige maand het advies aangeboden aan het kabinet. De kern van het advies is om te komen tot historische gelijkwaardigheid. De Nationaal Coördinator constateert dat de geschiedenis van contractarbeiders te weinig terugkomt in wetenschap, onderwijs, musea, archieven, erfgoed en nationale herinneringscultuur. De betrokken bewindspersonen, waaronder die van BZK, OCW en SZW, bestuderen het advies. We zullen in de eerste helft van 2027 met een reactie op de aanbevelingen komen.

Ik ga door met het onderwerp van de beleidsintensiveringen. Ook gemeentes werken aan kennis en bewustwording. In het Leernetwerk Doorwerking Slavernijverleden leren gemeenten van experts en van elkaar over het herkennen, erkennen en herdenken van het slavernijverleden. Daarmee versterken zij hun lokale aanpak van de doorwerking.

De heer Van den Brink van het CDA vroeg hoe binnen het Koninkrijk met de verschillende landen het gesprek wordt gevoerd over de excuses en of een open dialoog daarbij niet belangrijk is. Ik ben het daarmee eens. Onderzoek is nodig, maar het gesprek met elkaar is minstens zo belangrijk. Bij de excuses van 19 december 2022 van premier Rutte zijn toezeggingen gedaan aan elk van de zes Caribische eilanden. Sinds die excuses is het gesprek met de eilanden doorgegaan over hoe die toezeggingen worden ingevuld. Elk eiland heeft daarvoor drie vertegenwoordigers aangewezen, zowel vanuit het maatschappelijk middenveld als vanuit de overheid. Zij hebben via onder andere inspraakbijeenkomsten een stem gehad bij besluiten, zoals over de verdeling van middelen en de contouren van de subsidieregeling. De lokale overheden hebben de toezeggingen zelf uitgewerkt tot actieagenda's en zijn eigenaar van de inhoud en het proces. Alle zes agenda's zijn in 2025 aangeboden en toegekend. Het gesprek loopt daarmee ook door. Er is doorlopend contact met ambtelijk vertegenwoordigers van de verschillende eilanden. Voorbeelden van projecten die zijn opgenomen in de agenda's zijn de Canon van Bonaire, de digitalisering van het koloniaal archief op Curaçao en erfgoedprojecten op de Bovenwindse Eilanden.

Met Suriname wordt overlegd over de besteding van de middelen voor maatregelen vanuit de Surinaamse overheid. Ik ontving vragen van de heer Van den Brink van het CDA over de beleidsintensiveringen in Suriname en of wij kunnen reflecteren op de vraag in hoeverre Nederland nog mee moet willen beslissen over de besteding van dit geld en wat de regering daarmee zou willen bereiken. Het fonds opvolging slavernijverleden is ingesteld om erkenning, herdenking en verwerking van het slavernijverleden te ondersteunen. Het fonds draagt daarmee bij aan gezamenlijke verantwoording om het slavernijverleden onder ogen te zien en de gevolgen ervan een plek in het heden te geven. Voor de inzet van de middelen die bestemd zijn voor de beleidsintensiveringen in Suriname werken Nederland en Suriname in goed overleg aan de inrichting van de uitvoeringsmodaliteit. De gesprekken hierover zijn inmiddels in een vergevorderd stadium. Nederland is betrokken bij de totstandkoming van onze uitvoeringsmodaliteit, waarmee we willen waarborgen dat de gekozen werkwijze past binnen het kabinetsbeleid voor opvolging van het slavernijverleden. Tegelijkertijd staat voorop dat Suriname een soeverein land is en zelf verantwoordelijkheid draagt voor zijn beleidskeuzes. De inzet is dan ook dat Nederland, zodra de uitvoeringsmodaliteit is ingericht, op afstand betrokken zal zijn bij de daadwerkelijke besteding van de middelen.

Voorzitter. Het gaat er uiteindelijk om dat deze middelen op een zorgvuldige en passende manier worden ingezet met respect voor de doeleinden van het fonds en voor

de eigen beleidsprioriteiten en verantwoordelijkheden van Suriname. Momenteel vinden gesprekken plaats met een internationale organisatie met kennis van de lokale situatie. Deze organisatie zal het fonds beheren. Hiermee wordt gewaarborgd dat het geld efficiënt, adequaat en volgens de regels wordt uitgegeven.

Ik zal nu ingaan op een aantal specifieke vragen binnen dit blok. Verschillende sprekers in de Kamer hadden het over het belang van onderwijs als het gaat over het slavernijverleden. De heer Van den Brink vroeg op welke wijze er wordt opgetrokken met het ministerie van OCW, omdat het een belangrijke rol speelt in het onderwijs en de museumsector. Met de verankering van beleid op dit dossier binnen mijn ministerie hebben we een eerste stap gezet voor blijvende aandacht. Dit doen we uiteraard samen met de collega's van de andere departementen, waaronder die van OCW, met wie we op dit punt blijvend samenwerken. De voortgangsbrief is dan ook mede namens de minister van OCW en de staatssecretaris van Onderwijs en Emancipatie met uw Kamer gedeeld. In de brief leest u dat er zowel voor funderend onderwijs als voor onderzoek, kennisdeling, musea en erfgoed initiatieven lopen.

De heer De Kort van de VVD vroeg of het kabinet inzichtelijk kan maken wat de kennisproducten in samenwerking met gemeenschappen en experts opleveren en hebben opgeleverd. Hij vroeg om een verdere concretisering. Er is een kennisbehoefte vanuit de maatschappij om doorwerking van het slavernijverleden in onze samenleving te begrijpen en te kunnen veranderen. Het NWA-programma Slavernijverleden van OCW draagt bij door een impuls te geven aan theoretisch toegepast en praktijkgericht onderzoek naar de onderbelichte doorwerking van het Nederlandse koloniale slavernijverleden. Binnen dit thema is de invulling van het onderzoek vrij. Wel wordt gevraagd om een open aanpak, waarbinnen meerdere perspectieven mogelijk en nodig zijn. Samenwerking is daarom essentieel. Niet alleen gaat het om onderzoek over verschillende onderbelichte gebieden, maar ook om het inzetten en verkennen van nieuwe of nog weinig toegepaste methodes, perspectieven en disciplines.

Wat betreft het onderwijs ging de heer Van Baarle heel specifiek in op de kerndoelen. Hij vroeg of die voldoende waarborgen bieden voor meer aandacht voor het slavernijverleden dan in het verleden is gegeven.

De voorzitter:

Ik zie dat de heer De Kort een interruptie heeft.

De heer De Kort (VVD):

Dank aan de minister voor het antwoord. Ik zat even na te denken. De minister gaf aan: binnen dit thema is de invulling vrij. Tot op zekere hoogte kan ik dat begrijpen, omdat je juist met partners en gemeenschappen wilt werken. Kunnen we wel tussentijds op de hoogte worden gehouden van wat hier dan uitkomt en wat dit maatschappelijk oplevert? Zo kunnen we gewoon de vinger aan de pols houden, ook uit interesse en nieuwsgierigheid, zeg ik er maar bij.

Minister Heerma:

Ik wil toezeggen dat we hier in de volgende voortgangsbrief gewoon expliciet aandacht aan zullen besteden. Daarin zullen we, voor zover dat mogelijk is, antwoord geven op die vraag. Uit de manier waarop de heer De Kort daarnaar verwijst uit interesse, maak ik op dat hij volgens mij begrijpt dat dat niet altijd meetbaar gemaakt kan worden.

Tegelijkertijd snap ik het belang ervan, dus we zullen er in de voortgangsbrief aandacht aan besteden.

De voorzitter:

De minister vervolgt zijn betoog.

Minister Heerma:

Dan kom ik inderdaad terug bij de heer Van Baarle, die het had over de kerndoelen in het onderwijs. Het slavernijverleden is nu al opgenomen in het landelijk curriculum voor het primair, voortgezet en voortgezet speciaal onderwijs. Eind 2025 zijn de nieuwe kerndoelen, die vanaf 2027 van kracht zijn, opgeleverd voor het leergebied mens en maatschappij. Hierin is het thema van het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in het heden steviger verankerd, doordat nu duidelijker is beschreven wat scholieren hierover moeten kennen en kunnen. OCW is momenteel bezig met de ontwikkeling van een handreiking over het slavernijverleden en de doorwerking daarvan voor leraren in het primair, voortgezet en voortgezet speciaal onderwijs. Daarnaast worden op dit moment gastsprekers opgeleid voor het geven van gastlessen over dit thema. De definitieve conceptkerndoeleinden worden op dit moment vastgesteld in wet- en regelgeving en treden naar verwachting op 1 augustus 2027 in werking.

De heer Van Baarle vroeg ook hoe het staat met de rijksbrede aanpak van discriminatie en met de kabinetsreactie op het eindrapport van de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme. Hij had daarbij specifiek de vraag of de doorwerking van het slavernijverleden hierin wordt meegenomen. Ik heb uw Kamer gisteren de voortgangsbrief over discriminatie en racisme gestuurd. Daar verwees de heer Van Baarle volgens mij ook naar. Daarin staat dat ik ernaar streef om zowel de overkoepelende rijksbrede aanpak als de reactie op de Staatscommissie voor de zomer van 2027 te sturen. De heer Bamenga gaf in zijn termijn aan dat hij de zomer te laat zou vinden. We streven ernaar om die zaken voor de zomer te sturen en we doen ons best om dat zo vroeg mogelijk te laten zijn, maar ik denk wel dat de komende maanden echt nog nodig zijn. Maar ik heb de aansporing ook gehoord. Dit geldt dus voor zowel de rijksbrede aanpak als voor de reactie op de Staatscommissie. Verschillende ministeries werken op dit moment onder de coördinatie van BZK samen aan de overkoepelende aanpak tegen discriminatie en aan de kabinetsreactie. De adviezen van de Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme, evenals de aanbevelingen van de Staatscommissie, worden daarbij betrokken. De rijksbrede aanpak kan een belangrijke bijdrage leveren aan het tegengaan van de negatieve gevolgen van de doorwerking van het slavernijverleden. Dat heeft ook een link met racisme en discriminatie.

De heer Bosma vroeg een reactie op de lespakketten van Stichting Nederland Wordt Beter, die gefinancierd zouden worden door BZK. Hij vroeg: hoe kijkt de minister hiernaar? Scholen zijn zelf verantwoordelijk voor de keuze van hun lesmateriaal. Het ministerie van OCW schrijft individuele lespakketten niet inhoudelijk voor. Scholen maken daarin binnen de wettelijke kaders en kerndoelen zelf hun eigen afwegingen.

De voorzitter:

Ik zie twee interrupties. Ik ga allereerst naar de heer Van Baarle en daarna naar de heer Bosma.

De heer Van Baarle (DENK):

Ik wilde iets zeggen over die nieuwe rijksbrede aanpak tegen discriminatie en racisme. Ik vind het allereerst best verbazingwekkend dat ik van deze minister eerder heb gehoord dat we die aanpak dit jaar nog zouden kunnen verwachten en dat we nu tot voor de zomer volgend jaar moeten wachten, dus bij die vertraging zou ik toch echt wel grote vraagtekens willen zetten. Ik vroeg de minister niet of die aanpak mogelijk een bijdrage kán leveren aan het tegengaan van de doorwerking van het koloniale slavernijverleden. Ik vroeg hem of in dat plan expliciet opgenomen wordt hoe antizwartracisme en de doorwerking van het koloniaal verleden in bijvoorbeeld antizwarte en nog veel meer soorten stereotyperingen tegengegaan worden. Kan de minister dus toezeggen dat dat er expliciet in komt?

Minister **Heerma**:

Ik ben nu even aan het ... De heer Van Baarle verwees naar een eerdere toezegging. Ik zeg het even uit mijn hoofd, maar als dit niet blijkt te kloppen, kom ik er in tweede termijn op terug. Volgens mij hebben we toegezegd dat we voor het einde van het jaar met de planning voor de uitwerking daarvan zouden komen. Ik ga heel even checken of mijn lezing klopt — zo niet, dan kom ik daar in tweede termijn op terug — namelijk dat we dat voor het einde van het jaar uiteen zouden zetten. Dat hebben we dus ook gedaan in de brief die we deze week gestuurd hebben. Als de lezing van de heer Van Baarle klopt, kom ik daar in tweede termijn even op terug.

De **voorzitter**:

Was dat het volledige antwoord voor de heer Van Baarle?

Minister **Heerma**:

Nee. De voorzitter dacht: ik ga het de minister even makkelijk maken!

De **voorzitter**:

Ga maar door dan!

Minister **Heerma**:

No such luck! Ik heb aangegeven wat ik gezegd heb. De rijksbrede aanpak kan een belangrijke bijdrage leveren aan het tegengaan van negatieve gevolgen en de doorwerking van het slavernijverleden. We gaan de komende maanden aan de slag met de manier waarop we daar in de reactie op de Staatscommissie en ook in de rijksbrede aanpak aandacht aan besteden. Dat kan de heer Van Baarle dan beoordelen als het opgeleverd is. Dan kan hij zeggen of hij dat voldoende vindt.

De **voorzitter**:

Er is nog een interruptie vanuit de heer Van Baarle.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Kijk, het frustriert mij als er in februari een motie wordt ingediend over een nieuw plan tegen discriminatie en we dan moeten horen dat we er nog zo lang op moeten wachten, maar dat debat gaan we dan in tweede termijn weer aan. Ik ben niet op zoek naar een minister die nu zegt: eventueel kan dat plan misschien een bijdrage leveren aan het tegengaan van racistische stereotyperingen als gevolg van het koloniale verleden. Ik vraag aan deze minister, die blijkbaar bezig is met een nieuw plan dat voor de zomer van 2027 komt, gewoon dat het tegengaan van racistische stereotyperingen, antizwartracisme en andere vormen van discriminatie als gevolg van het koloniale

verleden, daar expliciet onderdeel van uitmaakt. Kan hij toezeggen dat het daar onderdeel van uit gaat maken?

Minister **Heerma**:

Ik wil als eerste zeggen dat bestrijding van alle vormen van racisme de kern van die kabinetsbrede reactie gaat zijn. Daarbinnen wordt vanzelfsprekend ook hier aandacht aan besteed — dat kan ik toezeggen — maar wel binnen de context dat die rijksbrede aanpak gaat over het bestrijden van alle vormen van racisme.

De **voorzitter**:

Oké. Dan ga ik nu naar de heer Bosma.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Dat is iets te makkelijk van de minister. De minister zegt dat de scholen zelf gaan over de vraag of ze die lespakketten gebruiken. Dat snap ik wel, maar er is één iemand die deze lespakketten financiert, en dat is deze minister. Hij heeft dus wel degelijk een verantwoordelijkheid. Als ik dan zo'n lespakket bekijk, dan denk ik "wat een gekkenhuis zijn we geworden!". Dit is wat onze kinderen leren: we moeten lid worden van Omroep Zwart, we moeten structureel geld opzijzetten om te doneren aan zwarte organisaties, we moeten kennismaken van Al-Jazeera — dat is een door Qatar gefinancierde televisiezender — en we moeten Extinction Rebellion ondersteunen, die hier in de plenaire zaal onze vergaderingen verstoort. Nou, oké! Het ergste vind ik nog "koop bewust bij ondernemingen van mensen van Kleur", geschreven met een hoofdletter K. Dat soort racistische onzin moet toch niet in onze scholen gepusht worden en dit moet die minister toch gewoon niet financieren?

Minister **Heerma**:

Mijn antwoord op wat de heer Bosma "te makkelijk" vindt, is het volgende. Ik herhaal hoe de kern van ons onderwijsstelsel werkt. Ik meen — ook hier geldt: als het niet klopt, dan kom ik er expliciet op terug in tweede termijn — dat dat specifiek een subsidie van de gemeente Amsterdam geweest is. Maar ik kom hier in tweede termijn op terug. Ik ga het even specifiek uitzoeken.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Het geld komt uit het vfonds, en daar staan echt de meest belachelijke dingen in. Je kunt toch niet zeggen "koop bewust bij ondernemingen van mensen van Kleur"? Om te beginnen: wat is "iemand van kleur" en wanneer is iemand "van kleur"? Zijn Nederlanders die afkomstig zijn uit Marokko en Turkije ook "mensen van kleur"? Waarom wordt dat met een hoofdletter geschreven? De wereld wordt er toch niet beter van als we gaan winkelen op basis van huidskleur? Dat zal de minister toch met mij eens zijn?

Minister **Heerma**:

De heer Bosma begon bij BZK en heeft het nu over het vfonds. Ik heb net al gezegd dat ik de financiering even uitzoek, en dan kom ik er in tweede termijn op terug.

De **voorzitter**:

Ik zie verder geen interruptie voor dit moment. Ik wil graag de minister vragen om zijn betoog te vervolgen.

Minister **Heerma**:

Dat doe ik met het volgende blokje: subsidieregelingen. In 2025 zijn de subsidieregelingen voor maatschappelijke initiatieven opengesteld in Europees Nederland en in het Caribisch deel van het Ko...

De **voorzitter**:

Oké. Er is nog een interruptie van de heer De Kort.

De heer **De Kort** (VVD):

Ik ga ervan uit dat het nog bij het vorige blokje hoort, educatie. Ik sprak vanuit de VVD de volgende zorg uit. Het onderwijs moet goed, feitelijk en verbindend zijn. Met name doel ik op dat laatste, dat verbindende. Dit onderwerp heeft het helaas in zich om snel te polariseren. Daar maken we ons zorgen over. Hoe kijkt de minister daarnaar: hoe vindt juist die maatschappelijke dialoog, juist die bewustwording voor onze volgende generatie, op verbindende wijze plaats? Die vraag had ik nog gesteld. Ik hoop dus dat deze opmerking niet als interruptie telt, meneer de voorzitter.

Minister **Heerma**:

Ik doe altijd mijn best om in de schorsing de verschillende vragen in het goede blokje te stoppen. Het kan dus zijn dat deze nog in één van de andere blokjes zit. Tegelijkertijd wil ik er hier wel iets over zeggen. Het betoog van de heer De Kort sprak me zeer aan. Ik denk dat een belangrijk onderdeel van de erkenning, maar ook van herstel — daar werd ook naar gevraagd en daar had de heer De Kort het volgens mij expliciet over — verbinding is, en niet alleen in het onderwijs. Ik ben in debat met de Kamer en het is niet aan mij om de inbrengen van Kamerleden te recenseren, en zeker niet de opmerkingen in het onderlinge debat. Ik denk wel degelijk dat we met de stappen die we de afgelopen jaren hebben gezet meer dan een aantal jaren geleden werken aan verbinding. De verschillende beleving van de geschiedenis leidde in het verleden juist tot afwezigheid van verbinding. Een voorganger van mij heeft in een debat als dit ook aangegeven dat ze beseftte dat haar kinderen op een hele andere manier onderwijs over ons gezamenlijk verleden krijgen dat zijzelf gehad heeft. Dat besef heb ik zelf ook. Volgens mij zit daar die verbinding inherent in.

De **voorzitter**:

Ik zie verder geen interrupties. Dan wil ik de minister vragen om zijn betoog te vervolgen.

Minister **Heerma**:

Dank u wel. Op het moment dat ik zo direct in mijn mapje nog iets meer over verbinding in het onderwijs vind, zal ik de heer De Kort nog een keer antwoord geven.

In 2025 zijn subsidieregelingen voor maatschappelijke initiatieven opengesteld in Europees Nederland en het Caribisch deel van het Koninkrijk. Rechtspersonen zonder winstoogmerk kunnen hiermee projecten uitvoeren rond kennis en bewustwording, erkenning, herdenking en de verwerking van het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in het heden. De regelingen zijn mede vormgegeven op basis van gesprekken met nazaten en betrokken gemeenschappen. De grote belangstelling voor de regelingen laat zien dat maatschappelijke organisaties en betrokken gemeenschappen zelf actief willen bijdragen aan de omgang met dit verleden. De regelingen worden tussentijds geëvalueerd. De uitkomsten worden gebruikt om waar nodig aanpassingen te doen. Ook

in Suriname zijn de eerste aanvraagtijsvakken voor maatschappelijke initiatieven inmiddels geopend.

De heer Van Baarle stelde in dit kader dat 200 miljoen een schijntje is. Hij vroeg: erkent de minister dit en erkent de minister ook dat mensen het gevoel hebben dat ze niet betrokken worden bij de manier waarop de 200 miljoen wordt besteed? Op dit moment wordt de 200 miljoen euro besteed aan tal van belangrijke projecten op het gebied van bewustwording, herdenking, doorwerking en verwerking in het hele Koninkrijk. Daarnaast is er jaarlijks 8 miljoen beschikbaar voor het Herdenkingscomité, dat doorlopend zorgt voor aandacht voor de herdenking van het slavernijverleden. Gezamenlijk zorgt dit voor structurele inzet op het gebied van slavernij, de betrokken gemeenschappen en discriminatie en racisme. Bij alle onderwerpen van het proces na de komma zijn vertegenwoordigers van nazaten van tot slaaf gemaakten nauw betrokken.

De voorzitter:

Minister, was u klaar met dit antwoord?

Minister Heerma:

Wel met dit specifieke antwoord, maar niet met het hele blokje.

De voorzitter:

Oké. Er is een interruptie van mevrouw Tseggai.

Mevrouw Tseggai (PRO):

Ik wilde deze vraag eigenlijk in het vorige blokje stellen, maar ik dacht: misschien gaat de minister er nu ook iets over zeggen. Ik wilde vragen naar de rol van kennisinstituut NiNsee. U noemde in uw vorige blokje namelijk heel veel beleidsactiviteiten in het kader van kennis en onderzoek, maar ik miste een beetje wat de rol van NiNsee daarin dan zou worden, met name omdat de financiering na 2028 nog niet helemaal zeker is.

Minister Heerma:

NiNsee is absoluut betrokken bij de uitwerking ervan. Dat is volgens mij de vraag die mevrouw Tseggai stelt.

De voorzitter:

Mevrouw Tseggai, u wilt misschien uw vraag nog extra verhelderen?

Mevrouw Tseggai (PRO):

Ja, want ik wil nu eigenlijk niet een tweede interruptie kwijt zijn. Mijn vraag is meer of al die activiteiten die de minister in het eerste blokje noemde geborgd worden bij NiNsee en wat hun rol daarin is, ook wat betreft de financiering van NiNsee.

Minister Heerma:

NiNsee is actief betrokken bij de vormgeving van de onderzoeksagenda. U wilt ook nog iets weten over financiering, maar dat is een andere vraag.

De voorzitter:

Oké, dit is het antwoord van de minister. Ik kijk nog even rond. Ik zie de heer Van Baarle.

De heer **Van Baarle** (DENK):

De vraag over de financiering was inderdaad een andere vraag. Toch ben ik wel heel erg benieuwd naar een antwoord op die andere vraag. Het is een instituut dat van belang is voor heel veel mensen en dat ook een belangrijke rol vervult. Kan de minister toezeggen dat die financiering van NiNsee ook voor een langere termijn dan nu voorzien is geborgd wordt?

Minister **Heerma**:

Wij zijn op dit moment aan het kijken naar de financiering van NiNsee, ook samen met het Herdenkingscomité. Daar kan ik op dit moment geen uitsluitel over geven. Ik kan wel toezeggen dat ik daar in een brief op terugkom.

De **voorzitter**:

En wanneer?

Minister **Heerma**:

Op het specifieke moment moet ik in tweede termijn even terugkomen.

De **voorzitter**:

Ik zie geen andere vragen. Ik wil de minister graag vragen om zijn betoog te vervolgen.

Minister **Heerma**:

De heer Clemminck was in de websites en teksten van verschillende gesubsidieerde activiteiten en organisaties gedoken. Hij noemde er volgens mij een drietal. Er zijn projecten genoemd die subsidie hebben ontvangen. Deze projecten zijn goedgekeurd door de uitvoeringsorganisatie UVB van SZW. Dat betekent dat de projecten voldoen aan de vereisten. Ik weet dat de heer Clemminck wil dat ik hierop inga, maar ik ga niet nu op basis van iets wat hij hier voorleest een recensie geven van die individuele gesubsidieerde projecten. Mevrouw Keijzer, hier niet meer aanwezig, deed een soort verzuchting: komt er ooit een einde aan? Ik kan u enerzijds zeggen dat de subsidieregelingen, dus die 200 miljoen, niet structureel zijn. Tegelijkertijd vind ik die wel zeer belangrijk en wezenlijk voor de invulling van wat er na de komma komt. Daarmee herken ik dus de verzuchting of er ooit een einde aan komt niet.

Dan kom ik op het blok over de blik op de toekomst. Dit is weer een wat langer blok. De uitvoering van de maatregelen uit de kabinetsreactie gaat door. De heer Bamenga verwees naar de toespraak van de minister-president op Ketikoti op een hele, hele warme dag in de zon op 1 juli van dit jaar, en naar de routekaart richting herstel. Hij vroeg mij naar mijn plannen. Afgelopen maandag heeft de minister-president namens het kabinet het rapport nationale Route naar Herstel in ontvangst genomen. Herstel is een langdurig proces dat we samen met de gemeenschappen vormgeven. Met de inzet op bewustwording, erkenning, herdenking en het aanpakken van de doorwerking van het slavernijverleden blijven we gezamenlijk werken aan herstel. We moeten daarbij goed kijken naar wat er goed gaat, wat er niet goed gaat, waar nog lacunes bestaan en welke aanvullende maatregelen er nodig zijn.

Mijn prioriteit ligt bij de zorgvuldige uitvoering van de inzet zoals beschreven in de Kamerbrief. Een afzonderlijke routekaart daarnaast kan ik nu niet toezeggen, maar we werken wel aan die routekaart richting herstel. We blijven de voortgang nauwkeurig

volgen en de resultaten zichtbaar maken. Waar nodig sturen we bij en blijven we in gesprek met nazaten en betrokken gemeenschappen. Mijn ministerie is in gesprek met verschillende initiatieven, nazaten en betrokken gemeenschappen, zoals eerder rond de subsidieregeling en nu bijvoorbeeld rond het praktijkgerichte onderzoeksprogramma over het slavernijverleden. Ik vind het van belang dat we in gesprek blijven met de betrokken gemeenschappen, maatschappelijke organisaties, deskundigen en andere overheden. Die gesprekken worden op verschillende niveaus gevoerd en in voorkomende gevallen ook door mij. Dat bekijken we nu per geval. Ik kan de heer Bamenga toezeggen dat mijn ministerie ook in gesprek zal gaan met het Zwart Manifest.

De heer Bamenga stelde ook de vraag of ik stevigere discriminatiebestrijding expliciet inzet kan maken bij de Route naar Herstel. Hij vroeg in het verlengde daarvan of ik alles op alles kan zetten om de kabinetsreactie op de Staatscommissie zo snel mogelijk te delen. Ik heb daar in een eerder blok ook iets over gezegd. Ik heb daar ook naar aanleiding van de herhaalde vraag van de heer Van Baarle een toezegging over gedaan binnen de context. Ik heb daarbij ook benadrukt dat de aanpak van discriminatie zich richt op alle discriminatiegronden, niet alleen specifiek op de doorwerking van het slavernijverleden. Uiteraard draagt het voorkomen en aanpakken van discriminatie bij aan herstel.

De aanpak van discriminatie is ook een prioriteit van dit kabinet. Een rijksbreed overzicht van alle lopende maatregelen is bijgevoegd in de voortgangsbrief over discriminatie en racisme die ik, geloof ik, gisteren, maar in ieder geval deze week, naar uw Kamer heb gestuurd. Voor mijn departement gaat dat onder meer om het uitbreiden van de Algemene wet gelijke behandeling met overheidshandelen, het tot stand brengen van een landelijke antidiscriminatievoorziening en het opstellen van de rijksbrede overkoepelende aanpak van discriminatie. Ten tweede staat in de brief die ik u gisteren gestuurd heb dat ik ernaar streef om zowel de overkoepelende rijksbrede aanpak als de reactie op de Staatscommissie voor, en niet in, de zomer van 2027 te publiceren. Verschillende ministeries werken op dit moment onder coördinatie van BZK samen aan de overkoepelende aanpak tegen discriminatie en aan de kabinetsreactie. De adviezen van de Nationaal Coördinator zullen hierbij worden betrokken, evenals de aanbevelingen van de Staatscommissie.

De heer Bamenga vroeg ook nog expliciet, ook weer verwijzend naar zijn inbreng van vorig jaar, naar de excuses van het kabinet aan de Molukse gemeenschap, en hij vroeg wat hij van mij op dit thema kan verwachten. Voor het einde van het jaar wordt de Tweede Kamer nader geïnformeerd over het traject dat volgt op de excuses die aan de Molukse gemeenschap in Nederland zijn gemaakt. De minister van Langdurige Zorg, Jeugd en Sport trekt dit traject en dat wordt uitgevoerd door diverse andere departementen, waaronder het ministerie van Binnenlandse Zaken. Het doel van het erkenningstraject is om, samen met de Molukse gemeenschap, te komen tot een nationale agenda erkenning die op zo veel mogelijk draagvlak kan rekenen binnen de Molukse gemeenschap. Het verrichten van nieuw wetenschappelijk onderzoek zal daar onderdeel van uitmaken. Hiermee geeft het kabinet uitvoering aan de eerder breed aangenomen motie-Ceder. Na een inventarisatie van bestaande kennis wordt samen met Molukse jonge academici bekeken waar nog meer behoefte aan is. Dit moet leiden tot een brede onderzoeksagenda. Als coördinerend minister bewaak ik met mijn collega's de samenhang tussen de inzet op onderwijs, erfgoed, gezondheid en welzijn en de aanpak van discriminatie en racisme. Samen met het ministerie van Algemene

Zaken — volgens mij werd hier net in het debat ook naar verwezen — onderzoeken we op dit moment de mogelijkheden om Ketikoti op te nemen in de vlaginstructie voor rijksgebouwen. In het tweede kwartaal van 2027 informeren we uw Kamer over de voortgang.

Dan heb ik nog een behoorlijke stapel vragen binnen dit blok. De heer Van den Brink van het CDA vroeg: hoe wordt binnen het Koninkrijk met verschillende landen de dialoog gevoerd over het slavernijverleden? Ik vind dat gesprek zeer belangrijk en ik voer het ook continu, samen met de staatssecretaris van BZK. Zoals ik in een vorig blok al aangaf, heeft elk land vertegenwoordigers aangewezen die betrokken zijn bij de belangrijke besluiten over de profielen voor het Herdenkingscomité en de subsidieregeling. De lokale overheden hebben daarnaast actieagenda's opgesteld en zijn eigenaar van de inhoud en het proces. Het gesprek zet ik door en er is doorlopend contact met ambtelijke vertegenwoordigers van de eilanden.

Mevrouw Tseggai vroeg nog specifiek naar het deltaplan van het Zwart Manifest. Afgelopen maandag heeft de mp namens het kabinet het rapport aangenomen. Hij reageerde daar in beginsel positief op. Wij gaan het rapport bestuderen en zullen met een kabinetsreactie uw kant op komen. Het is van belang om toe te voegen dat het kabinet geen opdracht heeft gegeven tot het opstellen van het rapport. Wel steunen we zulke initiatieven op dit dossier vanuit betrokken burgers en maatschappelijke bewegingen. We gaan graag in gesprek met eenieder die een constructieve bijdrage wil leveren.

De voorzitter:

Minister, u heeft een interruptie van mevrouw Tseggai.

Minister Heerma:

Die verwachtte ik al.

Mevrouw Tseggai (PRO):

Ik vraag me het volgende af. Het kabinet spreekt met één mond en volgens mij heeft de minister-president aangegeven dat hij het nut en de noodzaak ziet van een nationale route naar herstel. Als ik de minister een aantal dingen die hij nu al doet hoor opnoemen en hem hoor zeggen "het is een langdurig proces met de gemeenschap", denk ik: waarom zouden we al die dingen dan niet bundelen in één nationaal programma? Waarom zouden we niet kijken waar gaten zitten om die vervolgens te vullen, zodat we niet allemaal losse dingen aan het doen zijn?

Minister Heerma:

Volgens mij vroeg mevrouw Tseggai naar de regie. Daar verwijst ze volgens mij naar. Wij gaan een kabinetsreactie op het deltaplan geven. Daarnaast nodigen we ook andere partijen uit om een inbreng te leveren. Daar ging mijn opmerking over. In de voortgang zal ik bij alle dingen die we doen — we doen veel, zoals ik heb proberen aan te geven — aandacht besteden aan hoe we in samenhang daarover de regie hebben, zodat het niet allemaal losse onderdelen worden, maar al die initiatieven gezamenlijk bijdragen aan herstel. Daar ging de vraag van mevrouw Tseggai over en ik wil haar toezeggen dat ik daar zorg voor zal dragen, ook richting de volgende voortgangsbrief.

Mevrouw Tseggai (PRO):

Het is niet aan mij om te bepalen wat er in die nationale route naar herstel, of nationaal programma, of deltaplan, of hoe je het ook wil noemen, gaat komen. Waar het mij om gaat, is dat we het bundelen in één gecoördineerde aanpak in samenspraak met de mensen om wie het gaat, net als bijvoorbeeld het Nationaal Programma Groningen, waar de minister zich ook mee bezighoudt. Ik hoor welwillendheid van de minister. Mijn punt is juist: bundel het nou, zodat de coördinatie beter belegd is en we in samenhang dingen doen in die route naar herstel.

Minister Heerma:

De minister-president heeft maandag een rapport in ontvangst genomen. De heer Bamenga heeft een deltaplan laten zien, zoals hij dat volgens mij zelf noemde. Wij komen nog met een reactie daarop. Mevrouw Tseggai vraagt om regie te voeren op alle initiatieven en die te coördineren, zodat die initiatieven geen losse onderdelen worden, maar er één pakket komt voor een route richting herstel. Ik heb toegezegd dat ik daarop wil toezien, de regierol wil invullen en daar aandacht aan zal besteden in de eerstvolgende voortgangsbrief vanuit het kabinet.

Mevrouw Tseggai (PRO):

Ik vind het even lastig. Ik zie welwillendheid bij de minister, maar ik wil er even voor waken dat het nu een woordenspel wordt. Ik heb de minister-president namelijk horen zeggen dat hij het nut en de noodzaak ziet van een nationale, gecoördineerde aanpak. Ik vraag me dan af waarom we die niet gewoon het nationaal programma herstel slavernijverleden zouden kunnen noemen. Ik begrijp overigens dat de inhoud daarvan nog vastgesteld moet worden. Het is niet aan mij om te bepalen hoe dat herstel eruitziet. Het is ook niet aan de minister, want hij wil dat graag in samenspraak met de gemeenschappen doen. Laten we nou al die maatregelen, onderzoeken en subsidieregelingen bundelen en er gewoon een nationaal programma van maken, zodat het ook ambtelijk goed gebundeld en gecoördineerd is.

Minister Heerma:

Mevrouw Tseggai begon mij te bevragen over hetgeen de minister-president gezegd heeft. Ik heb aangegeven dat ik daar invulling aan wil geven, maar volgens mij heb ik de minister-president nergens horen zeggen dat er een nationaal programma opgezet zou gaan worden. Mevrouw Tseggai begon met het stellen van een vraag over de eenheid van het kabinetsbeleid. Gedurende mijn antwoorden kwam toen ineens de vraag: maar waarom wordt er dan niet een nationaal programma toegezegd? Ik begrijp dat mevrouw Tseggai daar een voorstel voor wil doen, maar dat is nooit door de minister-president gezegd. In mijn antwoorden op haar vragen heb ik geprobeerd rekenschap te geven van het feit dat die regierol ingevoerd moet worden en dat voorkomen moet worden, en heb ik aangegeven dat de initiatieven voor die route richting herstel losse onderdelen worden. Ook heb ik aangegeven dat ik mijn verantwoordelijkheid op dat gebied pak richting de volgende voortgangsbrief.

De voorzitter:

Een punt van orde.

Mevrouw Tseggai (PRO):

Even voor de helderheid, ik heb niet gezegd dat de minister-president een nationaal programma wil. Dat noem ik zelf zo. Ik heb gezegd dat de minister-president heeft aangegeven dat hij het nut en de noodzaak ziet van een nationale route naar herstel.

Daar ging mijn vraag over. Of we dat een programma noemen of een route naar herstel, is een semantische discussie. Ik ga niet de minister-president woorden in de mond leggen.

Minister **Heerma**:

Dan heb ik volgens mij antwoord gegeven op de vraag.

De **voorzitter**:

Ik zou graag de heer Bosma willen vragen om het voorzitterschap over te nemen.

Voorzitter: Martin Bosma

De **voorzitter**:

Bij dezen. Geef ik u dan het woord, meneer Bamenga? Wil ik dat wel? Het woord is aan de heer Bamenga.

De heer **Bamenga** (D66):

Eerlijk gezegd snap ik de verwarring wel die hier ontstaat rondom de route naar herstel. Ook ik heb de minister-president daar heel helder over horen spreken tijdens Ketikoti. Als ik de berichten goed heb gehoord, ging het er afgelopen maandag ook over. Eigenlijk was de vraag, ook vanuit mij, heel erg simpel: hoe ziet die route naar herstel eruit? Ik snap dat de minister daar nu misschien niet meteen een heel plan voor heeft, maar zou hij willen toezeggen dat hij zo snel mogelijk met een route naar herstel komt? Er zijn al uitspraken gedaan door de minister-president. Nu zijn er verwachtingen geschapen en ik zou graag van de minister, die hier uitvoering aan geeft, willen weten op welke manier en wanneer we die route naar herstel kunnen verwachten.

Minister **Heerma**:

Volgens mij heb ik dat zojuist in antwoord op de vraag van mevrouw Tseggai aangegeven. Ik heb mij rekenschap gegeven van de verantwoordelijkheid voor de verschillende zaken die wij doen. Ik heb daarbij aangegeven dat dat onderdeel is van die route naar herstel. Ik heb ook aangegeven dat we daarbij moeten blijven kijken naar wat werkt, wat niet werkt en wat we zullen moeten bijstellen als het niet goed gaat. Ook heb ik aangegeven dat ik bij de voortgang hiervan mijn regierol zal vervullen en expliciet zal ingaan op hoe deze dingen in samenhang onderdeel zijn van die route richting herstel. Een deel van de verwarring waar de heer Bamenga — ik wilde "voorzitter" zeggen, maar dat klopt op dit moment niet — het in zijn vraag over heeft, zit in het woord "deltaplan". Het deltaplan is net aangeboden, maar toen werd de term "nationaal programma" genoemd. Het is niet puur semantisch; het is gewoon niet wat de minister-president gezegd heeft. Ik ga kort even terug naar wat de heer Bamenga heeft gezegd. Ik heb mij in de beantwoording en bij de vervolgvragen van mevrouw Tseggai rekenschap proberen te geven van de verantwoordelijkheid die ik hierin heb en ik heb toezeggingen gedaan richting een volgende voortgangsbrief. Die route naar herstel, die de minister-president heeft aangehaald, is daar onderdeel van.

De heer **Bamenga** (D66):

En wanneer kunnen wij die voortgangsbrief ontvangen?

Minister **Heerma**:

Ik check straks in de schorsing welk tijdpad ik toe kan zeggen voor die voortgangsbrief.

Ik kom daar in tweede termijn op terug.

De **voorzitter**:

De heer Bamenga is weer voorzitter.

Voorzitter: Bamenga

De **voorzitter**:

Dank u wel, voorzitter. Ik kijk om mij heen en ik zie ... Wacht even, ik ben nu zelf voorzitter. Dit wordt wel heel verwarrend, hè?

De heer **Clemminck** (JA21):

Ik was net voorzitter, maar nu ben ik weer de heer Clemminck.

De **voorzitter**:

Dat klopt. Ik wil graag het woord geven aan de heer Clemminck.

De heer **Clemminck** (JA21):

Ik vraag me dan toch even af waarom de minister zelf niet aanwezig was bij die bijzondere bijeenkomst.

Minister **Heerma**:

Ik zal mijn eigen agenda van maandag niet helemaal met de heer Clemminck doornemen. Ik was hier maandag niet bij. Zoals ik al aangaf, heeft de minister-president dit rapport namens het kabinet in ontvangst genomen. Ik sta in goed contact met de minister-president. Ik heb ook al toegezegd dat wij als ministerie van BZK ook met Zwart Manifest in contact zullen treden.

De **voorzitter**:

Ik zie verder geen interrupties. O, toch wel. De heer Bosma.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Als deze minister wel aanwezig zou zijn geweest, had hij dan een punt gemaakt van de aanwezigheid van een van de sprekers, meneer Afriyie? Die zat daar met de Palestijnse vlag, oftewel de vlag van Hamas, en met een vlag waarop stond dat PVV'ers fascisten zijn. Of zou de minister daar geen punt van hebben gemaakt?

Minister **Heerma**:

Er is in dit debat, ook al door de voorzitter, iets gezegd over allerlei recensies van mensen die niet bij het debat aanwezig zijn. Uiteindelijk gaat het erover dat we dit gesprek hebben met mensen uit de gemeenschappen en met maatschappelijke organisaties. Ik ben er niet bij aanwezig geweest. De suggestie die de heer Bosma hier doet, dat de heer Afriyie linea recta het gat van de deur gewezen had moeten worden, deel ik niet.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Nee, maar als de minister aanwezig was geweest, had hij misschien een ander punt kunnen maken. Op de foto die ik in mijn hand houd, kun je zien wat er op de laptop van de heer Afriyie staat. Je ziet dus het symbool van mijn partij, met daarboven de tekst: niet alle meeuwen zijn fascisten. Mijn partij wordt dus gewoon in verband gebracht met

het fascisme. Ik vind het raar dat de minister-president van alle Nederlanders hier gewoon ... Deze foto is gemaakt vanuit het blikveld van onze minister-president. Onze minister-president, die minister-president van alle Nederlanders is, accepteert dat. Hij had ook kunnen zeggen: "Wacht eens even. De PVV bestaat al twintig jaar, is een democratische partij en is een van de grootste partijen van Nederland. Die gaan we hier niet voor fascistisch uitmaken." Het is toch gewoon politieke hygiëne om iets te vinden van zo'n sticker?

Minister **Heerma**:

Nogmaals, ik ben hier niet bij aanwezig geweest. Ik weet niet wat er wel en niet gezegd is. De heer Bosma haalt hier een foto aan. Hij vroeg mij in eerste termijn of ik van mening ben dat de minister-president mensen direct het gat van de deur had moeten wijzen. Dat vind ik niet.

De heer **Clemminck** (JA21):

Ik heb toch wel moeite met een bijeenkomst waar zo'n sticker over politieke partijen getoond wordt. Het maakt mij dan niet zo veel uit welke politieke partij dat is. Het was niet mijn partij, maar het maakt niet uit of het nou een linkse of rechtse partij was. Ik vind toch echt wel dat als de minister-president mensen ontvangt en daar een laptop staat met een sticker met een walgelijke uitspraak over een partij — nogmaals, het maakt mij niet uit welke partij dat is — je dat niet zomaar over je kant kunt laten gaan. De minister was er zelf niet bij, de minister-president wel. Hij heeft daar blijkbaar niks mee gedaan. Ik zou dan toch het verzoek willen doen aan deze minister om samen met de minister-president een brief te sturen over hoe zij nu kijken naar deze situatie.

De **voorzitter**:

Een punt van orde.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Ik heb het in mijn eerste termijn ook al gezegd: ik vind het echt beneden alle peil dat in een debat een individuele burger, die zich niet kan verdedigen, gerecenseerd wordt.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Het gaat over een sticker!

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Meneer Bosma maakte net een persoonlijk feit, omdat hij voor racist werd uitgemaakt. Hij kon zich verdedigen. Degene waar we het nu over hebben, kan zich hier niet verdedigen, dus ik zou u echt willen vragen om hierop in te grijpen, voorzitter.

De **voorzitter**:

Het punt van orde is gemaakt. De minister.

Minister **Heerma**:

De mp spreekt met heel veel vertegenwoordigers uit heel veel hoeken en gaten van de samenleving. In het kader van erkenning van het slavernijverleden en de doorwerking daarvan vind ik het heel goed dat er met iedereen gesproken wordt. Ik weet niet of die sticker daar wel of niet gezien is. Ik ga nu ook niet toezeggen een brief te sturen om hierop te reflecteren.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik zie verder geen interrupties. Dan wil ik de minister graag vragen om zijn betoog te vervolgen.

Minister **Heerma**:

De heer De Kort van de VVD vroeg of de minister kan aangeven of hij zich houdt aan de belofte meer aandacht te geven aan ons koloniaal verleden, zodat men meer kennis kan nemen van onze geschiedenis. Ook vroeg hij of de minister er daarbij zorg voor draagt dat de maatschappelijke dialoog plaatsvindt. Samen met het ministerie van OCW zetten wij ons in om leerlingen op basisscholen en middelbare scholen kennis mee te geven over ons gedeelde koloniale verleden. Op deze manier geven we blijvend aandacht aan deze geschiedenis en sporen we de jonge generatie aan tot dialoog.

Is de minister bereid om, samen met het ministerie van OCW, antiekoloniale verzetshelden een plek te geven in de geschiedenis? In 2025 is het onderzoek gestart naar de verhalen over antiekoloniale verzetsstrijders en verzetshelden voor het primair, voortgezet en voortgezet speciaal onderwijs in zowel het Europees als het Caribisch deel van het Koninkrijk. Hiermee wordt en is uitvoering gegeven aan de motie-Simons. Het onderzoek is uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut, Movisie en de Caribbean Higher Education Council of the Kingdom of the Netherlands. Het onderzoek bracht in kaart hoe verhalen over antiekoloniale vrijheidsstrijders en verzetshelden terugkomen in het curriculum, in het lesmateriaal en in de verhalen van leraren, maar ook vanuit welk perspectief dit wordt gedaan. Het onderzoek is middels de laatste brief deze week aan de Kamer aangeboden. Het ministerie van OCW onderzoekt of de aanbevelingen kunnen worden meegenomen in toekomstig beleid, en zal de Kamer hier ook over informeren.

De heer Clemminck had het in zijn betoog over moderne slavernij.

De **voorzitter**:

Volgens mij wil de heer Clemminck hierop reageren.

De heer **Clemminck** (JA21):

Zeker. Ik had daarstraks natuurlijk een ontzettend gezellig onderonsje met de heer Van Baarle over dat onderzoek van Verwey-Jonker en Movisie. Het viel mij op dat al op pagina 6 een lijstje staat van antiekoloniale verzetshelden en vrijheidsstrijders. Tot mijn verbazing staat de heer Soekarno op dat lijstje. De heer Soekarno heeft gecollaboreerd met de Japanners, heeft bloed aan zijn handen en is medeverantwoordelijk voor het feit dat er destijds oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid zijn gepleegd tegen de mensen in Nederlands-Indië. Ik wil dan toch even aan deze minister de vraag stellen: vindt hij Soekarno een terrorist of een verzetsheld/vrijheidsstrijder?

Minister **Heerma**:

Ik heb dit debat tussen de beide heren gezien. Ik voel me op dit moment niet geroepen om dit eruit te lichten en daar nu al op te reageren. Ik heb aangegeven dat we het onderzoek bestuderen en dat we met een uitgebreide reactie daarop komen, ook onder de lead van het ministerie van Onderwijs.

De **voorzitter**:

U kunt uw betoog vervolgen.

Minister **Heerma**:

De heer Clemminck had het over moderne slavernij over de hele wereld: mensenhandel, dwangarbeid en uitbuiting anno 2026. Ik interpreteerde de vraag van de heer Clemminck zo dat we de 200 miljoen daarnaartoe zouden moeten laten gaan. Het antwoord daarop is dat het niet de bedoeling is dat middelen voor het slavernijverleden worden vermengd met de door u gestelde problematiek. Ik kan me wel voorstellen dat de heer Clemminck de vragen over dit onderwerp stelt aan de minister van Buitenlandse Zaken, die via het Mensenrechtenfonds aandacht heeft voor deze thema's.

De heer Clemminck stelde nog een vraag over de aangenomen motie-Eerdmans, die volgens mij eerder "oordeel Kamer" heeft gekregen van mijn ambtsvoorganger, mevrouw Uitermark. Het kabinet heeft destijds bewust gekozen voor een moreel-ethisch gebaar in plaats van herstelbetalingen, in lijn met de aanbeveling van de Dialooggroep Slavernijverleden. De geschiedenis kan niet worden teruggedraaid. Het kabinet zet in op het tegengaan van de doorwerking van het verleden naar het heden. Daarbij zijn herstelbetalingen niet aan de orde. Daarmee is de lijn conform de motie die destijds volgens mij vrij breed is aangenomen.

De heer De Kort stelde ook nog een vraag. Zijn betoog leidde tot een discussie over de vraag of het verplicht zou moeten worden. Hij zei dat hij ziet dat sommige gemeenten meer doen dan andere, als het gaat over het doorleven van het gezamenlijke verleden en daar ook aandacht aan besteden. Gemeenten maken hierin hun eigen afweging, afhankelijk van hun geschiedenis en lokale omstandigheden. Het is begrijpelijk dat de inzet daardoor verschilt. Onlangs was ik in Middelburg. De gemeente Middelburg is hier toevallig, of niet geheel toevallig, ook aanwezig. Middelburg is een gemeente waar al vrij vroeg actief aandacht werd besteed aan het slavernijverleden en waar ervaringen — ik meen via het Leernetwerk Doorwerking Slavernijverleden — worden uitgewisseld met andere gemeenten. Op die manier, via dat leernetwerk dus, delen zij kennis met andere gemeenten en stimuleren zij dat er in de toekomst mogelijk ook aandacht aan het slavernijverleden wordt besteed. Ik kan iedereen die hier aanwezig is aanbevelen een keer bij het archief in Middelburg langs te gaan. Ik vond dat zeer indrukwekkend.

De **voorzitter**:

Meneer Van Baarle, dit is uw laatste interruptie.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Ja, die ga ik er wel aan spenderen, voorzitter. Ik had ook een vraag gesteld over de dekolonisatie van onze publieke ruimte, want tot op de dag van vandaag zijn er straten en pleinen vernoemd naar mensen die misdaden hebben gepleegd in ons koloniale verleden en in ons slavernijverleden. Een deel daarvan staat bijvoorbeeld onder invloed van het Rijk. Ik noem bijvoorbeeld de Van Heutszkazerne. Het Rijk kan gewoon beslissen om die naam te veranderen. Ik noem de Coentunnel. Dat is rijksinfrastructuur. Het Rijk kan beslissen dat te veranderen. Ik noem het Mauritshuis, eigendom van de Staat. Andere gevallen vallen onder gemeenten. Is de minister bereid om een rol op zich te nemen om van rijkseigendom dat de naam draagt van mensen die misdaden gepleegd hebben in het koloniale verleden de naam aan te passen en er bij gemeenten op aan te dringen dat ook zij geen publieke uitingen doen die eigenlijk neerkomen op lofuitingen in de richting van mensen die misdaden hebben gepleegd in het koloniale tijdperk?

Minister **Heerma**:

Wij hanteren de term "dekoloniseren" niet. Het dekoloniseren van het onderwijs is langsgeslagen. Het dekoloniseren van de publieke ruimte is geen onderdeel van het beleid dat we voeren. Het is wel zo dat er in verschillende gemeentes hierover gesprekken gaande zijn en discussies gevoerd worden, ook in gemeenteraden. Ik verwees net al naar het leernetwerk waar gemeentes actief in zijn en daar wordt onderling kennis uitgewisseld. Maar het dekoloniseren van de publieke ruimte is geen onderdeel van de aanpak van het kabinet.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik zie geen verdere interrupties. De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Heerma**:

Mevrouw Tseggai en de heer Van den Brink, volgens mij, stelden vragen over het programma Erkenning en Herstel. Het gaat om een brief die door mijn voorganger — in dit geval is dat niet mevrouw Uitermark, maar de heer Rijkaart — aan het begin van dit jaar naar de Kamer gestuurd is. Dat was vlak voor het aantreden van het huidige kabinet, volgens mij. Tenzij ik mevrouw Tseggai verkeerd interpreteer, zat er in haar vraag een toonzetting, zo van: waarom is dit er eigenlijk en worden dingen niet te veel op één hoop gegooid? De kerndoelen van het programma gaan over het verankeren van erkenning als kernwaarde. In mijn herinnering is het programma Erkenning en Herstel er gekomen naar aanleiding van de parlementaire enquête over de kinderopvangaffaire. Het vorige kabinet is in de vorige periode gestart met de vraag welke lessen er, als het gaat over erkenning en herstel, uit dit soort verschrikkelijke tragedies en overheidsfalen naar voren kunnen komen. Daarin zijn dus verschillende hersteltrajecten en erkenning als kernwaarde centraal gesteld. Mijn indruk is niet dat het daarbij de intentie is om te zeggen dat alles over één kam geschoren gaat worden en dat alles hetzelfde is. Volgens mij was dat wat mevrouw Tseggai mij vroeg. Dat is niet de intentie hiervan. Het is uitvoering geven aan de aanbevelingen zoals die uit de parlementaire enquête zijn gekomen.

De bedoeling hiervan is dat erkenning eigenlijk de basis vormt voor het inrichten van een hersteltraject. Dit betekent dat als je als overheid fouten hebt gemaakt, je eerlijk moet toegeven dat dit het geval is en dat moet erkennen, en dat je daarna aan de slag gaat met herstellen. Daarbij hoort ook dat ambtenaren goed luisteren naar het verhaal van een gedupeerde — volgens mij vroeg de CDA-fractie hier specifiek naar met betrekking tot dat programma — en naar wat precies de behoefte is voor een goede en passende herstelmaatregel. Het kabinet vindt het belangrijk om dat centraal te stellen in de inrichting van het hersteltraject.

De heer Van den Brink stelde hier nog een vraag over en het antwoord daarop is als volgt. Het zal uw Kamer bijstaan dat er de afgelopen jaren een groot aantal hersteltrajecten in gang is gezet, ook op verzoek van de Kamer zelf. Uw parlementaire onderzoekscommissie heeft dit gedaan voor het herstel van de toeslagenaffaire. Daar verwees ik net al naar. Uiteraard is er ook in uw Kamer debat geweest over het herstel van de aardbevingsschade en van Q-koorts. Deze hersteltrajecten moeten goed gebeuren en dat is een complexe opgave. De verschillende overheidsorganisaties die deze hersteltrajecten organiseren, wisselen daarom hun ervaringen uit. Dat is de kern van het programma Erkenning en Herstel. Dit programma helpt op basis van deze

ervaringen om nieuwe hersteltrajecten goed in te richten naar de nood van gedupeerden, en ook om ze zo efficiënt mogelijk in te richten omdat ze behoorlijke kosten met zich meebrengen. Het helpt om de lessen van het ene hersteltraject toe te passen op het andere. Het is nuttig dat dit gebeurt.

De heer Bamenga had nog twee specifieke vragen, volgens mij over West-Papoea. Er werd gevraagd wat dit kabinet gaat doen voor de plaatselijke bevolking en welke ondersteuning mensenrechtenactivisten daar kunnen verwachten. De mensenrechtensituatie in Papoeaprovincies van Indonesië is zorgelijk. Vrijheid van meningsuiting is een prioriteit van de mensenrechteninzet van de ambassade in Jakarta. Er worden verschillende mensenrechtenprojecten in de Papoeaprovincies gesteund, waardoor er regelmatig contact is met lokale leiders, journalisten en de bevolking. Naast de steun aan projecten ondersteunt de ambassade in Jakarta het maatschappelijk middenveld door evenementen bij te wonen en het cultureel centrum beschikbaar te stellen als ontmoetingsplaats.

De heer Van Duijvenvoorde en mevrouw Keijzer hadden het over het begrip "schuld". De heer Van Duijvenvoorde heeft ongeveer zijn hele inbreng daaraan besteed. Dat was tot instemming van een aantal deelnemers in het debat, zag ik. Het was een wat filosofische beschouwing. De vraag was, even kort samengevat: welk begrip van schuld ligt er onder het beleid van de minister? De minister-president heeft daar bij zijn eerste excuses al iets over gezegd. Hij heeft daarbij al heel duidelijk gesteld dat een van de concepten van schuld waar de heer Van Duijvenvoorde het over had in ieder geval niet aan de orde is: er ligt geen enkele schuld bij individuele Nederlanders in het hier en nu, maar het gaat om de verantwoordelijkheid van de Staat als rechtsopvolger van de Nederlandse Staat die destijds een rol had in de slavernij. Op basis daarvan heeft de regering in 2022 excuses aangeboden aan de nazaten van tot slaaf gemaakten.

De heer Van Duijvenvoorde vroeg ook: hoe voorkomt de minister dat kennis over het slavernijverleden omslaat in het continu toeschuiven van daderschap enerzijds en slachtofferschap anderzijds op basis van afkomst? Het slavernijverleden is opgenomen in het landelijk curriculum voor het primair, voortgezet en voortgezet speciaal onderwijs. Binnen het leergebied mens en maatschappij leren zij over ons gedeelde koloniale en slavernijverleden. Daarbij staat een feitelijke en evenwichtige behandeling centraal en van daderschap of slachtofferschap is hier geenszins sprake. Dit raakt ook aan de vraag die de heer De Kort mij in een eerder blok stelde. Ik denk wel degelijk dat dit de gezamenlijkheid kan vergroten en dat het daarbij niet inherent polariserend werkt. Ik denk dat het ook niet nodig is dat wij het hier in dit huis op die manier zien. Er is dus geen sprake van een insteek op daderschap en slachtofferschap.

De heer Clemminck vroeg sowieso weer veel. Hij gebaart mij nu iets; waren het maar vier vragen? Hij heeft de moeilijkste vraag ook gesteld — daar kom ik zo nog op terug — en daarvan vroeg ik me af of ik daar nou een heel lang antwoord op zou geven of niet, maar die vraag bewaren we dan voor het laatst. Hij vroeg mij ook, heel concreet, of ik vind dat Nederland een koloniaal land is en een koloniaal systeem heeft. Nederland heeft koloniën gehad, maar anno 2026 heeft het die niet meer. We hebben een slavernijverleden gehad en we hebben het vandaag over het slavernijverleden en de complexe doorwerking daarvan en over beleid dat wij maken voor nazaten van tot slaaf gemaakten en de samenleving als geheel. Het is niet aan mij om een oordeel te vellen over de mening en zienswijze van anderen over de Nederlandse Staat. Op dit moment

heeft Nederland geen koloniën. Er is wel doorwerking van ons koloniale en slavernijverleden en dat is waar dit debat over gaat.

Wil de minister bevestigen dat Nederland al heeft betaald voor het slavernijverleden bij de onafhankelijkheid van Suriname? De heer Bosma duikt altijd vrij diep de geschiedenis in. Bij mijn weten wordt het slavernijverleden niet genoemd in het verdrag dat ten grondslag ligt aan de verdragsmiddelen bij de onafhankelijkheid van Suriname. Suriname is een onafhankelijk land en de relatie met Suriname valt onder de bevoegdheid van mijn collega van Buitenlandse Zaken. Ik neem dus aan dat de vraag ging over de verdragsmiddelen die bij de onafhankelijkheid van Suriname overeen zijn gekomen, maar dat heeft hier geen relatie mee. Voor zover ik dus heb kunnen nagaan, is het niet zo dat het slavernijverleden wordt genoemd in het verdrag dat daaraan ten grondslag ligt.

De heer **Clemminck** (JA21):

Het is inderdaad helaas zo dat Nederland een koloniaal verleden heeft, maar er wordt hier in dit huis ook weleens beweerd dat Nederland nog steeds een koloniaal systeem kent, dus dat het nog steeds in de instituties zit en in de manier waarop de Staat en de instituties functioneren. Ik zou van de minister graag de bevestiging willen dat dat niet klopt.

Minister **Heerma**:

Volgens mij heb ik zojuist in mijn antwoord aangegeven dat Nederland op dit moment geen koloniën bezit en dat we daarmee dus ook geen koloniale mogendheid zijn. Tegelijkertijd heb ik aangegeven dat het feit dat Nederland koloniën heeft bezeten en een slavernijverleden heeft wel degelijk ook een doorwerking in het heden heeft — dat is onderdeel van dit debat — maar dat ik hier ook geen recensies ga geven over de meningen van anderen hierover.

De **voorzitter**:

De minister vervolgt zijn betoog.

Minister **Heerma**:

Dan de moeilijkste vraag. De heer Clemminck vroeg mij: is de minister trots op de Nederlandse geschiedenis en op welke elementen is hij dan trots? Ik zou zeggen: heeft u even? Laat ik beginnen met het feit dat trots iets is wat bij mij als calvinist niet het snelst naar boven komt. Als het gaat over onze geschiedenis, dan zijn er allerlei momenten waarover ik momenten van trots heb. Ik heb overigens ook momenten van trots of dankbaarheid op andere plekken. Ik ben recent weer op de stranden van D-day geweest. Als ik dan op Pointe du Hoc of op de Amerikaanse begraafplaats sta, voel ik vooral dankbaarheid. Er zijn dus allerlei momenten waar je trots bij kunt voelen. Bij Willem de Zwijger en het Plakkaat van Verlatinghe, eigenlijk de vorming van de Staat Nederland, kan ik trots voelen.

Er zijn dus heel veel onderdelen van de Nederlandse geschiedenis waar ik trots op ben, maar onze geschiedenis kent ook momenten en episodes waar ik niet trots op ben. Dat is ook onderdeel van dit debat. Ik heb ook eerder weleens gezegd dat ik zelf door de jaren ook een reis heb afgelegd als het gaat over deze onderwerpen. Ik kan dus ook trots voelen bij het feit — daarom verwees ik ook naar mijn voorganger die dat in het debat ook gezegd heeft — dat wij in de erkenning van onze geschiedenis en onze

gezamenlijke geschiedenis nu veel verder zijn dan een aantal jaar geleden en dat mijn kinderen op school dus heel ander onderwijs over dat verleden krijgen, ook met de erkenning van de donkere, nare kanten daarvan. Dit is een moeilijke vraag, want ik zit hier niet voor mezelf, maar ik kan dus ook persoonlijk uitkijken naar het moment waarop ik met mijn kinderen naar het Nationaal Slavernijmuseum toe kan gaan. Onderdeel van de trots die ik heb over onze geschiedenis — zowel het CDA als de VVD zijn daar ook heel expliciet over geweest — zit in het feit dat we daar recent zo'n ontwikkeling in hebben gemaakt ten opzichte van een aantal jaar geleden. Dat geldt voor mijzelf, maar dat geldt ook voor ons land en voor ons als samenleving. Ik denk wel degelijk dat de gezamenlijkheid in onze samenleving enorm kan vergroten en dat het dus niet een bron van polarisatie hoeft te zijn en ook niet zou moeten zijn.

De voorzitter:

Dat was, denk ik, het betoog vanuit de minister. Ik kijk even rond of er nog interrupties zijn. Die zijn er niet. Ik denk dat we dan kunnen starten met de tweede termijn vanuit de Kamer. Dan wil ik om te beginnen mevrouw Tseggai het woord geven. U heeft maximaal 1 minuut en 40 seconden de tijd.

Mevrouw Tseggai (PRO):

Voorzitter, dank. Allereerst wil ik toch even iets zeggen over het debat zoals dat vandaag gegaan is. Ik zie dat een aantal collega's constructieve bijdragen hebben geleverd. Ik vind ook dat een aantal collega's echt kwalijke dingen hebben gezegd. Daar gaan zij zelf over, maar dat wil ik wel even gezegd hebben. Onder andere een beeld schetsen van individuen dat niet klopt of informatie over individuen verspreiden die niet klopt, vind ik gewoon niet oké.

Voorzitter. Ik wil graag een tweeminutendebat aanvragen, want ik vind het belangrijk om toch nog even wat verder met de minister van gedachten te wisselen over de discussie: het nationaal programma, ja of nee? Maar verder wil ik de minister bedanken voor zijn beantwoording. Ik vind het ook mooi dat hij ons, zo even in de staart van zijn beantwoording, mee heeft genomen in zijn persoonlijke reis hierin. Ik denk namelijk dat dat precies is wat de heer De Kort ook zo mooi in zijn betoog verwoordde en dat dat precies is wat we nodig hebben, namelijk zelfreflectie, openstaan voor elkaars geschiedenis en standpunten, en samen vooruitgaan naar herstel.

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan ga ik nu naar de heer Bosma.

De heer Martin Bosma (PVV):

Voorzitter, dank u wel. In zijn brief van 12 oktober, op pagina 4, refereert de minister zelf aan het lespakket dat ik hier in de hand heb, "Herkennen en bespreken van racisme in de klas". Hij pusht het eigenlijk een beetje. Het staat ook nog in een voetnoot. Dat lespakket promoot hij dus zelf. Dat lespakket is afschuwelijk: we moeten ons aansluiten bij Extinction Rebellion, we moeten Al-Jazeera gaan lezen, we moeten geld geven aan zwarte organisaties, we moeten lid worden van Omroep ZWART en we moeten bewust kopen bij ondernemingen van mensen van Kleur, met een hoofdletter K. In de docentenbijlage, die hij ook nog noemt, staat dat blanke mensen geen structureel racisme kunnen ondergaan. Ik zou zeggen: ga eens in de gemeente Amsterdam

rondlopen en ga daar eens recenseren als je een verkeerde huidskleur hebt. Het komt uit het vfonds, uit Nederland Wordt Beter. De minister promoot dat. Dus mochten de ambtenaren nu op zoek gaan naar waar dat lespakket vandaan komt: dat staat gewoon in zijn eigen brief. Ik hoop dat hij dat absurde lespakket afkeurt en ervoor gaat zorgen dat het niet naar onze scholen gaat, want winkelen op basis van huidskleur is toch het laatste wat we moeten hebben? Dát is nou polariseren. Deze minister zou polariseren als hij dit soort dingen zou blijven promoten.

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan ga ik naar de heer Clemminck.

De heer **Clemminck** (JA21):

Dank u wel, voorzitter. Veel dank aan de minister voor de beantwoording van de vragen. Ik vond zijn antwoord op het laatste punt zeer mooi. Dat kan ik zeer waarderen. Ik ben blij met de bevestiging dat de motie-Eerdmans over de herstelbetalingen gewoon nog staat. Ik ben ook blij te horen dat wij geen strategie gaan volgen op het gebied van het dekoloniseren van wat dan ook in dit land, omdat dat niet aan de orde is.

Voorzitter. Waar ik minder blij mee ben en wat ik toch wel bijzonder vind, is dat wij vandaag een minister, een minister van dit Koninkrijk, hebben die niet gewoon ronduit kan zeggen dat Soekarno een terrorist was. Dit zegt hoe ver wij afgedreven zijn van onze eigen nationale geschiedenis en ook van de feiten die er gewoon liggen. Dat de minister hier, een minister van dit Koninkrijk, niet kan zeggen dat Soekarno een terrorist was, is echt ongekend. Ik denk dat het een zware klap is voor vele Nederlanders die een geschiedenis hebben in Nederlands-Indië.

Voorzitter. Dan de laatste opmerking. Dat is eigenlijk ook een opmerking in reflectie op mijn collega's. Ik heb echt moeite met het feit dat we maar gewoon laten lopen dat de minister-president daar in een bijeenkomst zit waar iemand een sticker heeft waarop een politieke partij tot fascist wordt verklaard. Het gaat mij niet om deze partij. Het is ook niet mijn partij. Ik had diezelfde opmerking gemaakt als het eenzelfde sticker was geweest over de partij van de heer Van Baarle. Ik vind ook dat we hier met elkaar als Kamer moeten kunnen zeggen dat wij dit niet normaal vinden. Wij vinden het niet normaal dat de minister-president een gesprek aangaat waar zo'n sticker over een democratische partij in dit land te zien is. Ik noem de naam van de persoon niet, zeg ik alvast tegen mevrouw Tseggai, want ik zie haar hand al omhooggaan. Ik doe daarmee ook de oproep aan mijn collega's om dit niet met elkaar te accepteren. Nogmaals, het gaat mij er niet om welke partij het is. Het is een democratische partij in dit huis. Daar hoort de minister-president niet zo te gaan zitten. Ik verwacht wel een reactie van dit kabinet op wat daar gebeurd is.

De **voorzitter**:

Ik zie een interruptie van mevrouw Tseggai.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Ik twijfelde net al een beetje of ik dit ging zeggen, want ik wil mijn collega's ook niet te veel voor schut zetten, maar de foto die de heer Bosma van de heer Afriyie toonde — ik ga het nu toch even zeggen — kwam niet uit het gesprek met minister-president Jetten.

Als de heren Bosma en Clemminck de foto's van afgelopen maandag wat beter bestuderen, zullen zij daar zelf ook achter komen. Ik wilde mijn collega's daar even op wijzen.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik zie verder geen andere interrupties. Ik ga graag naar de heer Van Baarle. Heeft u een punt, wilt u daar op reageren, mevrouw Clemminck? Ik zei "meneer", of zei ik "mevrouw"? Sorry! Meneer Clemminck wenst daar niet op te reageren. Ik ga graag door naar de heer Van Baarle.

De heer Van Baarle (DENK):

Voorzitter. Ik ken de sticker niet. Ik weet ook niet precies wat erop staat. Afgaande op wat ik erover hoor vind ik het een grappige sticker. Ik heb het in het debat gehad over de rol van dit instituut in het verleden, in het koloniale verleden en het slavernijverleden. Die rol was niet alleen dat verleden te laten gebeuren, ervan weg te kijken, maar ook — ik heb de wetsbehandeling genoemd — dat er in debatten gepleit werd voor ... Er kwam een wet tot stand waarin plantagehouders gecompenseerd zijn, en niet de mensen die onrecht is aangedaan. Ik vind dat ook ons instituut excuses moet maken, en ik zal daar een motie voor indienen.

Voorzitter. Ik heb gewezen op de namen. Jan Pieterszoon Coen: meer dan 10.000 doden. Van Heutsz: duizenden doden. Maurits: tienduizenden mensen tot slaaf gemaakt. Het is allemaal rijkseigendom of het zijn rijksplekken die naar die mensen genoemd zijn. Wil de minister ervoor zorgen dat die plekken niet meer naar die mensen genoemd worden? Ik dank de minister voor de toezegging dat het koloniaal verleden in het racismeplan komt, en dat hij terugkomt op het NiNsee. Ik zie vooral uit naar zijn reactie waarin hij aangeeft hoe er nou regie komt en hoe er opvolging komt. Ik vraag hem ook wanneer we daar die brief over kunnen verwachten.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik ga nu naar de heer Van den Brink.

De heer Tijs van den Brink (CDA):

Dank u wel, voorzitter. Ik ben blij met de beantwoording door de minister, met name ook met het slot. Ik proefde namelijk ook hier aan deze kant van de tafel dat het op veel plekken herkenning oproep. Dat is, denk ik, dus de weg die we met z'n allen in moeten gaan: erkennen wat er is gebeurd, herkennen wat er vandaag gebeurt, en dan samen proberen stappen vooruit te zetten.

Ik dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan ga ik nu naar de heer Van Duijvenvoorde.

De heer Van Duijvenvoorde (FVD):

Voorzitter, dank u wel. Ja, men is hier erg enthousiast over het laatste antwoord van de minister. Ik vond het eigenlijk een beetje een verdrietig antwoord, moet ik zeggen. Bij de vraag over trots zijn op Nederland bestaat zijn antwoord eigenlijk voor het grootste deel hieruit, dat trots het erkennen is dat er in het verleden donkere periodes zijn geweest. Hoe we het gaan doen, dat maakt me niet uit, maar ik hoop dat we op een gegeven

moment het verleden redelijk los kunnen laten en dat we met z'n allen kunnen bouwen aan een toekomst. Ja, FVD denkt daar dusdanig anders over dat daar ook niet heel veel meer over gezegd hoeft te worden.

Dank u wel voor de beantwoording overigens.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik zie een interruptie van de heer Bosma.

De heer Martin Bosma (PVV):

Hoe had de heer Van Duijvenvoorde die vraag dan beantwoord?

De heer Van Duijvenvoorde (FVD):

De heer Van Duijvenvoorde had het volgende gezegd. Ten eerste was het natuurlijk een heel politiek antwoord. De Nederlandse geschiedenis is heel bijzonder. Het is enorm bijzonder dat we als klein land binnen de context, binnen de geopolitieke conflicten van de premoderne tijd, zo groot hebben kunnen worden, hoe wij als klein land de zeeën hebben kunnen bevaren, uitvindingen hebben kunnen doen. Hier in Amsterdam liepen Rembrandt en Spinoza rond. Tegelijkertijd hebben we gewoon enorme macht weten te verwerven, overzeese macht. Tegelijkertijd — het is dezelfde wortel — heeft dat aspecten veroorzaakt waarvan we nu zeggen "blij dat we dat niet meer hebben". Maar ik vind dat we daarmee niet gewoon 400 jaar aan Nederlandse militaire geschiedenis of koloniale geschiedenis helemaal af moeten wijzen.

De voorzitter:

Dank u wel. Ik ga door naar de heer De Kort.

De heer De Kort (VVD):

Dank, voorzitter. Ook dank aan de minister voor de beantwoording. Dank aan de collega's voor het debat, en ook dank aan de aanwezigen die hier in groten getale zowel op de publieke tribune als daarbuiten aanwezig waren. Ik ben ook blij met de toezegging van de minister. Ik hoop dat we dit debat ook verder met elkaar verbindend kunnen voeren. Ik herken de reis die de minister heeft doorgemaakt op dit dossier. Die heb ik de afgelopen jaren zelf ook doorgemaakt. Ik hoop dat we hiermee doorgaan en hier als Kamer en kabinet de juiste stappen blijven zetten.

De voorzitter:

Ik geef bij dezen het voorzitterschap over aan de heer De Kort.

Voorzitter: De Kort

De voorzitter:

Ik denk dat de heer Bosma het mij niet verwijt als ik als waarnemend voorzitter nu het woord geef aan de heer Bamenga voor zijn tweede termijn.

De heer Bamenga (D66):

Dank u wel. Ook dank aan de minister voor de antwoorden. Ik heb de minister ook gehoord waar het gaat om de route naar herstel. Hij heeft aangegeven dat er daarover een voortgangsbrief gaat komen. Dat heb ik dus goed gehoord, en ook dat we zo direct te horen krijgen wanneer dat precies gebeurt. Ik wil wel gezegd hebben dat ik denk dat

de minister in ieder geval goed bezig is, zeker als het gaat om het aanpakken van discriminatie, maar ook als het gaat om dit onderwerp. Aan het begin, toen ik bezig was met studeren en het voorbereiden van het debat, zag ik allerlei moties voorbijkomen, ook van de minister, maar dan in een andere hoedanigheid, namelijk als Kamerlid. Ik zag de motie van Heerma en Asscher die bijvoorbeeld ...

Minister **Heerma**:
Andersom!

De heer **Bamenga** (D66):

De motie-Asscher. Ik wilde de heer Heerma iets meer eer geven, maar het is goed dat hij dat zelf corrigeert. Ook al in zijn vorige hoedanigheid heeft hij met die motie hier aandacht aan besteed: de totstandkoming van de Staatscommissie. Ik wil de minister graag aanmoedigen om hiermee door te gaan, en ook om met snelheid en urgentie hiermee door te gaan. Je ziet namelijk dat de publieke tribune gevuld is met allemaal mensen uit de gemeenschappen, die heel erg belangrijk vinden en nauwlettend in de gaten houden wat wij hier als overheid doen om de ongelijkheden die zijn gecreëerd, te herstellen. Ik wil de minister dus graag aanmoedigen om daarmee voortvarend door te gaan.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Ik geef het voorzitterschap weer aan collega Bamenga.

Voorzitter: Bamenga

De **voorzitter**:
Ja, dank u wel. Dan kijk ik even naar de minister. Hoeveel tijd heeft de minister nodig?

Minister **Heerma**:
Ik ga "tien minuten" zeggen. Ik denk dat het sneller kan, maar ik moet voor deze termijn nog even kijken naar concrete vragen. Is tien minuten oké? Dan constateren we dat in dit debat inmiddels de helft van de commissie voorzitter is geweest.

De **voorzitter**:
Hahaha. Tien minuten? Oké. Ik stel voor dat wij om 16.20 uur terugkomen.

De vergadering wordt van 16.11 uur tot 16.20 uur geschorst.

De **voorzitter**:
We kunnen van start gaan met de tweede termijn van de minister. Als iedereen even oplet, kunnen wij aan de slag gaan met de tweede termijn van de minister. De minister heeft het woord.

Minister **Heerma**:
Dank u wel, voorzitter. De vragen in de eerste termijn over het NiNsee en vooral rond de termijn, waren ...

De **voorzitter**:

Graag even stilte op de publieke tribune. De minister.

Minister **Heerma**:

De vragen van mevrouw Tseggai, en volgens mij werd het daarna ook nog door de heer Van Baarle aangehaald, over de rol van het NiNsee in het vormgeven van de kennisfunctie hadden niet alleen betrekking op de rol, maar ook op de termijn. Het NiNsee is een van de organisaties die betrokken is bij het vormgeven van de kennisfunctie rond het slavernijverleden. Daarnaast is NiNsee zich, ondersteund door het ministerie van Binnenlandse Zaken, aan het ontwikkelen tot kenniscentrum. Gesprekken over de precieze rol van het NiNsee als kennisinstituut en de financiering lopen op dit moment. NiNsee speelt nog steeds een zeer belangrijke rol in de omgang met het slavernijverleden in Nederland. Ik kan u toezeggen dat ik hier in Q2 van volgend jaar expliciet terugkom, want de vraag van beide Kamerleden ging over de termijn, volgens mij.

Ik had de heer Van Baarle toegezegd dat als ik het eerder tijdens het debat verkeerd had, ik erop terug zou komen. Ik heb een check gedaan en volgens mij klopt wat ik gezegd had, maar ik zal het nog even heel expliciet maken. Zoals in de eerste termijn aangegeven, worden de onderwerpen antizwartracisme en doorwerking van het koloniaal verleden en nog meer stereotyperingen meegenomen in de rijksbrede aanpak tegen discriminatie en racisme. In de eerste termijn heb ik ook aangegeven dat het één van de onderwerpen is, omdat de rijksbrede aanpak over alle discriminatiegronden gaat. Ik heb eerder gezegd dat ik de planning voor het opstellen van de rijksbrede aanpak en de kabinetsreactie op het eindrapport van de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme nog voor het einde van dit jaar aan de Kamer zou sturen en dat heb ik dus deze week gedaan. Ik heb uit de reactie van de heer Van Baarle ook begrepen dat er ongeduld is. Dat begrijp ik ook gezien de lange periode dat de fractie van DENK hierover al moties indient. De planning is dus om beide reacties echt voor de zomer naar de Kamer te sturen. Dan zullen we het debat daarover hebben en ook over de vraag of de heer Van Baarle van mening is dat het er voldoende in terugkomt. Wat ik eerder heb toegezegd, was dus de planning. Dat doet niks af aan het ongeduld dat de heer Van Baarle heeft en waar hij recht op heeft. Maar dit was mijn herinnering en zo is het dus ook.

De heer Bamenga vroeg ook nog wat ik kan toezeggen over de termijn als het gaat om Route naar Herstel. Zoals ik heb aangegeven, gaan we het rapport bestuderen dat de minister-president in ontvangst genomen heeft en komen we met een reactie daarop. Ik zou zelf een dubbele toezegging willen doen over Route naar Herstel. Ik zal er aandacht aan besteden in de brief over de rijksbrede aanpak. Dat is dus voor de zomer. Dat zal Q2 2027 worden. Maar ik ga er ook expliciet aandacht aan besteden in de volgende voortgangsbrief en die verwacht ik dan weer in Q3 van volgend jaar. Ik zal hierop in beide terugkomen.

De heer Van Duijvenvoorde, die hier nu niet meer is, gaf een recensie van mijn laatste antwoord die wat anders is dan de recensie van onder anderen de heer Clemminck. Ik vond de vraag van de heer Clemminck lastig, omdat ik hier niet zit vanwege mijn persoonlijke mening; ik zit hier vanuit mijn ambt. Tegelijkertijd dacht ik toen ik begon te praten aan de reis die ik heb afgelegd en de trots ik heb gevoeld. Ik probeerde aan te geven dat het soms trots is, soms dankbaarheid is en soms schaamte is; je hebt allerlei gevoelens bij de geschiedenis. Ik wil hier toch even benadrukken dat ik me niet herken

in de recensie van de heer Van Duijvenvoorde dat ik daarmee gezegd zou hebben dat ik alleen maar trots zou voelen, omdat er erkenning is van de negatieve kanten van onze geschiedenis. Het is wel zo dat ik de afgelopen jaren trots voel over het feit dat we de gezamenlijke geschiedenis meer op die manier beleven, maar dat is zeker niet het leeuwendeel van wat ik aan trots voel of het enige moment waarop ik trots voel bij onze gezamenlijke geschiedenis. Dat laatste wilde ik nog heel even benoemen, omdat ik me echt niet kon vinden in de recensie die werd gegeven van een antwoord waartoe de heer Clemminck mij aangezet had.

De voorzitter:

Dank u wel. Dit waren de antwoorden van de minister. Ik kijk even naar de collega's. Ik zie dat in ieder geval de heer Van Baarle een interruptie heeft.

De heer Van Baarle (DENK):

Ik had de minister nog expliciet gevraagd naar de naamgeving van rijksinfrastructuur en rijksvastgoed. Zou hij daar nog antwoord op kunnen geven?

Minister Heerma:

Het antwoord heb ik al gegeven in de eerste termijn. Het dekoloniseren van de openbare ruimte is geen onderdeel van het beleid van het kabinet.

De voorzitter:

Er is nog een interruptie van de heer Van Baarle.

De heer Van Baarle (DENK):

Ja, omdat ik geen antwoord heb gehad, wil ik er graag nog een vervolgvraag over stellen. Ik zou toch echt aan de minister willen vragen of hij het gepast vindt dat we een Coentunnel hebben. Dat is de slachter van Banda. Het gaat om meer dan 10.000 doden. We hebben ook een Van Heutszkazerne. We hebben een Regiment Van Heutsz. Ik vraag oprecht aan de minister of het gepast is dat wij een regiment, een tunnel en een kazerne hebben die de namen dragen van mensen die onderdeel waren van het koloniale/slavernijverleden.

Minister Heerma:

Ik heb het antwoord gegeven dat ik gegeven heb. Ik wil er wel aan toevoegen dat er op dit moment op allerlei plekken discussie plaatsvindt over het verleden; daarom verwees ik ook naar de gemeente Middelburg. Ook hiervoor geldt dat je daar weer vanuit polarisatie naar kunt kijken, maar ik zie op heel veel plekken juist dat het doorleven van de geschiedenis, het doorgeven en daar uitleg aan geven, ook aan de negatieve kanten ervan, onderdeel is van het traject waarin op dit moment ook allerlei gemeentes zitten. Ik gaf Middelburg al als voorbeeld. Ik zou hier niet Middelburg tot gidsgemeente willen benoemen, maar ga er een keer heen. Het loopt echt voorop in het doorleven hiervan. Ik ga het archief ook nog een keer in de aanbieding doen bij iedereen, want ik vond het echt heel indrukwekkend. Dekoloniseren van de openbare ruimte is geen kabinetsbeleid. Het is ook niet zo dat het weghalen van namen per definitie beter is — dat geeft de heer Van Baarle namelijk aan — dan het doorleven van de geschiedenis in al haar facetten.

De heer Martin Bosma (PVV):

De minister had al in de eerste termijn aangegeven dat hij nog zou terugkomen op dit lespakket, dat betaald wordt door het ministerie van Binnenlandse Zaken en dat ook

door hem genoemd wordt in zijn brief van 12 oktober. "Veranderingen thuis. Eén. Koop bewust bij ondernemingen van mensen van Kleur." Dit is een boycot van blanke winkels, denk ik. Koop niet bij blanken is wat hier staat. Dat kan de minister toch niet boven de markt laten zweven?

Minister **Heerma**:

Ik heb al aangegeven dat het onderwijs zelf gaat over de keuzes die het maakt. De heer Bosma begon met te zeggen dat het door BZK gefinancierd is, maar dat was het vfonds. Wij financieren het vfonds, maar wij dicteren daarmee niet de keuzes die het vfonds maakt. Ik zou in algemene zin willen toezeggen dat ik met betrekking tot de ontwikkelde lesmethodes in de volgende voortgangsbrief ga bekijken wat de lessen ten positieve en ten negatieve zijn, dat ik daar in algemene zin een beschouwing op zal geven en dat ik dit hierin zal meenemen.

De **voorzitter**:

Ik zie verder geen andere interrupties vanuit de collega's. Dan zou ik graag met jullie naar de toezeggingen willen gaan. Voordat ik dat doe, wil ik graag aangeven dat er een tweeminutendebat is aangevraagd door het lid Tseggai van PRO.

Dan gaan we naar de toezeggingen. Ik zal steeds naar de minister kijken om te zien of die correct zijn.

- De Kamer ontvangt in de eerste helft van 2027 de reactie op de aanbevelingen van de NCDR over contractarbeiders en historische gelijkwaardigheid.

Volgens mij was dat een toezegging aan de heer Bamenga of aan de hele commissie; ik weet het even niet.

Minister **Heerma**:

Voorzitter, volgens mij was dat inderdaad een toezegging aan de heer Bamenga.

De **voorzitter**:

Dan schrijven we dat er nog even bij. Dan gaan we naar de tweede toezegging:

- De Kamer wordt in de volgende voortgangsbrief Slavernijverleden in het derde kwartaal van 2027 geïnformeerd over het NWA-programma en daarbij zal specifiek worden ingegaan op kennisprojecten, en op wat deze opleveren en hebben opgeleverd. Dat is een toezegging aan de heer De Kort.
- De minister van BZK zal in de volgende voortgangsbrief Slavernijverleden in het derde kwartaal van 2027 ingaan op de samenhang tussen en de regie op de verschillende stappen die worden gezet op het gebied van herstel, en zal ingaan op de Route naar Herstel. Dat is een toezegging aan mevrouw Tseggai en de heer Bamenga.

Klopt dat?

Minister **Heerma**:

Ja, en als we dan toch volledig willen zijn, was het ook een toezegging aan de heer Van

Baarle, maar de toezegging klopt.

De **voorzitter**:

Oké, ook aan de heer Van Baarle. Dan schrijven we dat er nog even bij. Dan de vierde toezegging:

- De Kamer ontvangt voor de zomer van 2027 een rijksbrede aanpak tegen discriminatie en racisme, en een reactie op de adviezen van de Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme, en er wordt aandacht besteed aan de Route naar Herstel.

Dat klinkt voor mij alsof er wat dubbelingen in zitten. Ik zie de minister fronsen.

Minister **Heerma**:

Dit klopt. Ik heb dus ten aanzien van de Route naar Herstel de dubbele toezegging gedaan dat ik daar zowel in die rijksbrede aanpak als in die voortgangsbrief aandacht aan zal besteden. Die rijksbrede aanpak zal er dus voor de zomer zijn en de voortgangsbrief in het derde kwartaal. Bij de toezegging ging het dus om de reactie op de Staatscommissie en de rijksbrede aanpak. Maar het laatste deel van de toezegging ziet dus specifiek op het laatste van de twee.

De **voorzitter**:

Oké.

Mevrouw **Tseggai** (PRO):

Er schiet mij zojuist iets te binnen over deze toezegging en dat gaat over de kabinetsreactie op het eindrapport van de Staatscommissie. De heer Van Baarle heeft een tijdje geleden daarover een plenair debat aangevraagd. Dat verzoek is gehonoreerd. Ik acht de kans best wel aanwezig dat dat debat er dan eerder is dan de kabinetsreactie. Ik zie aan het gezicht van de heer Van Baarle dat hij niet meer weet dat hij dit debat heeft aangevraagd, dus misschien moet ik even het woord geven aan de heer Van Baarle.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Jawel, ik weet het nog. De heer Van den Brink zegt inderdaad terecht dat er een meerderheid voor was. Ik heb in de debataanvraag "na het rapport" gezegd, dus ik hoop dat het rapport er zo snel mogelijk is, want dan kunnen we dat debat voeren. De kabinetsreactie, bedoel ik.

De **voorzitter**:

Dit wordt in ieder geval meegenomen. Ik weet niet of de minister daar nog specifiek op wil reageren.

Minister **Heerma**:

De minister wil zich veel aanmeten, maar niet de planning van de Kamer.

De **voorzitter**:

De opmerking is gemaakt. We gaan door naar de volgende toezegging.

- De Kamer wordt in het tweede kwartaal van 2027 geïnformeerd over de financiering van het Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden en Erfenis, het NiNsee. Dat was een toezegging aan mevrouw Tseggai.
- De Kamer wordt voor het einde van 2027 geïnformeerd over het erkenningstraject Molukse gemeenschap.

Ik kijk even naar de minister, want volgens mij was dit een toezegging.

Minister **Heerma**:

Ja, maar ik twijfel even over de termijn. Ik dacht dat ik dat voor eerder toegezegd had, maar laat het maar zo staan; als het eerder wordt, wordt het eerder.

De **voorzitter**:

Ik meen dat dit een toezegging was aan de heer Bamenga, voor alle duidelijkheid. Ik zie hier ook nog een zevende toezegging, maar het kan zijn dat die al eerder genoemd.

- De Kamer ontvangt een kabinetsreactie op het adviesrapport Route naar Herstel.

Volgens mij was dat al toegezegd.

Minister **Heerma**:

Die zit al in een van de eerdere, maar het is ook prima als die apart nog genoemd wordt.

De **voorzitter**:

Dan wordt die apart genoemd. Dat was ook een toezegging aan de heer Bamenga, meen ik.

De heer **Van Baarle** (DENK):

Nog even om 'm zeker te stellen, want het heeft mij twee interrupties gekost in het debat om de minister expliciet te laten toezeggen dat antizwartracisme en stereotyperingen volgend uit het koloniaal verleden en het slavernijverleden onderdeel worden van het nieuw te komen rijksprogramma tegen discriminatie en racisme.

Minister **Heerma**:

Ik heb aangegeven dat het erin meegenomen wordt. Daarmee is het geen aparte brief, maar ik heb de toezegging gedaan die ik gedaan heb.

De **voorzitter**:

Ik heb nog twee punten richting de minister. Even voor alle duidelijkheid. Was het vorige punt, namelijk dat de Kamer wordt geïnformeerd over het erkenningstraject Molukse gemeenschap, voor het einde van 2027 of 2026? Ik vraag het nog even voor alle duidelijkheid.

Minister **Heerma**:

Laten we 2027 laten staan. Als het dan eerder lukt, lukt het eerder.

De **voorzitter**:

Oké, dat is dat. De minister zegt over het laatste punt dat het prima is dat het een apart

punt is, maar dan is het misschien goed om daar ook een duidelijke termijn voor te hebben. Volgens mij heeft de minister twee termijnen genoemd als het gaat om Route naar Herstel, enerzijds bij de voortgangsbrief voor de zomer en anderzijds Q3. Klopt dat?

Minister **Heerma**:

Om dubbelingen te voorkomen zeg ik het volgende. Er is een rapport. Daarop gaan we reageren. Op de vragen van mevrouw Tseggai en de heer Bamenga, met name de vragen over de woorden van de premier hierover tijdens Ketikoti, heb ik geantwoord dat we dat meenemen, zowel in Q2 in de rijksbrede aanpak als in Q3 in de volgende voortgangsbrief.

De **voorzitter**:

De vraag is nog steeds wanneer wij een kabinetsreactie op dat rapport kunnen verwachten.

Minister **Heerma**:

Die van 2026 of van 2027? Ik krijg hier door dat het wel degelijk eind 2026 is.

De **voorzitter**:

U geeft zelf aan dat u een reactie gaat geven op het adviesrapport Route naar Herstel. De vraag is wanneer wij die reactie kunnen verwachten.

Minister **Heerma**:

2026. Ik krijg nu door dat de reactie rondom de Molukken wel degelijk eind 2026 komt. Ik zei het zojuist dus verkeerd. Ik heb nog geen termijn genoemd voor de reactie op het aangeboden manifest. Ik zou willen zeggen dat ik daar úiterlijk in de volgende voortgangsbrief, dus Q3 2027, op terugkom. Zo mogelijk doe ik dat in een eerdere brief, maar uiterlijk in die brief.

De **voorzitter**:

Dat waren dan de toezeggingen, denk ik. Dan wil ik graag de minister bedanken voor alle antwoorden in het debat. Ik wil graag de Kamerleden bedanken voor hun betoog en het debat. Ik wil graag de mensen die online hebben meegekeken bedanken. Ik wil de mensen op de publieke tribune bedanken. Ik bedank de griffier en ook de bode voor de goede zorgen. Ik sluit hierbij het debat over het slavernijverleden.

Sluiting 16.38 uur.